

RĒZEKNES AUGSTSKOLA
IZGLĪTĪBAS UN DIZAINA FAKULTĀTE
PERSONĪBAS SOCIALIZĀCIJAS PĒTĪJUMU INSTITŪTS

Svetlana UŠČA

**PUSAUDŽU AR VALODAS TRAUCĒJUMIEM
KOMUNIKATĪVĀS KOMPETENCES ATTĪSTĪBA
INTERNĀTPAMATSKOLĀ**

Promocijas darba kopsavilkums

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagoģijā
Apakšnozare: nozaru (speciālā) pedagoģija

Rēzekne
2012

Promocijas darbs izstrādāts Rēzeknes Augstskolas Izglītības un dizaina fakultātes Personības socializācijas pētījumu institūtā laika posmā no 2008. līdz 2012. gadam.

EIROPAS SAVIENĪBA
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studiju programmu īstenošanai Rēzeknes Augstskolā” (Nr. 2009/0161/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/007)

Darbs sastāv no ievada, 3 nodaļām, nobeiguma, literatūras saraksta un 40 pielikumiem.

Darba forma: disertācija pedagoģijā, apakšnozare zinātnes nozaru (speciālā) pedagoģija

Darba zinātniskā vadītāja Dr.paed., profesore **Velta Ļubkina**
Konsultante Dr.paed. **Rasma Vīgante**

Darba recenzenti:

Dr.habil.paed. prof. **Irēna Žogla**

Dr., asoc.prof. **Irēna Kokina**

Dr.paed. **Aina Strode**

Angļu valodā tulkojusi **Vija Pleiksne**

Promocijas darba aizstāvēšana notiks

2012.gada 29.jūnijā plkst. 10.00 Rēzeknes Augstskolā,
Rēzeknē, Atbrīvošanas alejā 115, 102.telpā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes bibliotēkā, Rīgā, Kalpaka bulvārī 4

LU Pedagoģijas zinātņu nozares
promocijas padomes priekšsēdētāja
Irēna Žogla, Dr.habil.paed., profesore

promocijas padomes sekretāre
Linda Daniela, Dr.paed.

© **Svetlana Ušča, 2012**

© **Rēzeknes Augstskola, 2012**

ISBN 978-9984-44-103-0

SATURS

Anotācija	4
Ievads.....	5
Promocijas darba vispārējs raksturojums.....	6
Promocijas darba saturs	11
Tēzes aizstāvēšanai	21
Secinājumi	21
Rekomendācijas un ieteikumi	23
Pētījuma rezultātu aprobācija	24
Pateicības	27

ANOTĀCIJA

Promocijas darba „Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība internātpamatskolā” mērķis – apzināt pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences veidošanās likumības, izpētīt nepieciešamos komponentus viņu komunikatīvajai darbībai, iespējas tos pilnveidot, izstrādāt un pārbaudīt didaktisko modeli pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai internātpamatskolas apstākļos.

Darbības pētījums, kurā analizēta valodas traucējumu ietekme uz personības attīstību, noteikti šķēršļi pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai. Balstoties uz noteiktajām likumībām, izveidots pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis, izstrādāti un pamatoti komunikatīvās kompetences kritēriji, rādītāji un līmeņu apraksti, veikta modeļa aprobācija internātpamatskolas apstākļos.

Atslēgas vārdi: pusaudži ar valodas traucējumiem, komunikatīvā kompetence, didaktiskais modelis.

IEVADS

Dzīvei 21.gadsimta zināšanu sabiedrībā nepieciešami izglītoti, kompetenti cilvēki, kuri spējīgi izmantot esošās zināšanas un gatavi tālākai attīstībai, kas ietver sevī ideju par pilnveidi un progresīvām pārmaiņām.

Šai kontekstā Latvijā tiek aktualizēts jautājums par izglītības nodrošinājumu skolēniem ar speciālām vajadzībām: vai visi šie skolēni un kādā veidā iekļaujami vispārējās izglītības iestādē, vai skola gatava nodrošināt labvēlīgus apstākļus šiem skolēniem kvalitatīvas izglītības ieguvei, kādi pedagoģiskie uzdevumi un kādā veidā tie risināmi, lai skolēni ar speciālām vajadzībām socializētos mūsdienu sabiedrībā, kļūtu par patstāvīgiem, aktīviem, lemt spējīgiem sabiedrības locekļiem.

Speciālo izglītības vajadzību nodrošinājumu garantē Latvijas likumdošana un Ministru Kabineta noteikumi: „Izglītības likums” (29.10.1998.), „Vispārējās izglītības likums” (10.06.1999.), „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības nodrošinājumu atbilstoši speciālajām vajadzībām” (21.10.2003.), „Noteikumi par Latvijas Nacionālo plānu 2007.-2013.gadam” (04.07.2006.), „Noteikumi par Valsts pedagoģiski medicīniskās komisijas un pašvaldību pedagoģiski medicīnisko komisiju kompetenci” (03.12.2009.), „Noteikumi par centralizēto eksāmenu saturu un norises kārtību” (06.04.2010.) u.c. Balstoties uz tiem, tiek meklēti risinājumi, kā veiksmīgāk organizēt pedagoģisko procesu. Centrā izvirzās skolēna sociālo prasmju attīstība un pilnvide. Tām mūsdienu sociālekonomiskajā situācijā, kad sabiedrības integrācijas iespējas skatāmas ne tikai valsts, bet visas Eiropas un pasaules kontekstā, ir arvien lielāka nozīme un tās nosaka skolēna socializācijas kvalitāti nākotnē.

Arvien biežāk runā par skolēnu kompetencēm, kas iegūstamas izglītības procesā. Eiropas pamatprincipu kopumā (2006) noteiktas astoņas pamatprasmes, ko sauc arī par tranvesālajām caurviju kompetencēm. Vairākas no minētajām kompetencēm, piemēram, saziņa dzimtajā valodā, digitālā prasme, sociālās un pilsoniskās prasmes nav iedomājamas bez komunikatīvās kompetences. Tās definējumu snieguši daudzi autori: N.Čomskis (*Chomsky, 1987*), Dž.Edeirs (1997), N.Ignatjeva (*Игнатъева, 1999*), M.Kenels un M. Sveins (*Canale & Swain, 1980*), S.Omārova (2009), I.Maslo un I.Tiļla (2005) u.c.. Bez komunikatīvās kompetences nav iedomājama veiksmīga socializācija, tādēļ pedagoģiskajā procesā nepieciešams pievērst īpašu vērību komunikatīvās kompetences attīstībai.

Pētījumā uzmanība veltīta pusaudžiem, kuriem valodas traucējumi ir primāri. Sabiedrībā bieži pastāv maldīgs uzskats, ka tie ir bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, kuriem arī ir valodas traucējumi, bet tie ir sekundāri. Ja valodas traucējums ir primārs un to savlaicīgi diagnosticē un uzsāk kompleksu korekcijas darbu, intelektuālā attīstība netiek traucēta.

Nepietiekami attīstītā valoda kavē komunikatīvās kompetences attīstību. Valodas traucējumu dēļ radušies sekundārie traucējumi izziņas, uzvedības un komunikatīvajā sfērā (*Tūbele, 2006, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Корнев, 2001 u.c.*). Pusaudžu vecuma posmam raksturīgo attīstības īpatnību un traucējumu sintēze palielina riska faktoru ietekmi, apdraud pusaudžu ar valodas traucējumiem socializāciju. Nepietiekami attīstītā valoda un ar to saistītā komunikatīvā kompetence ietekmē domāšanu, rīcību, uzvedību, komunikāciju, kas ir sociālās mijiedarbības forma ar mērķi nodibināt kontaktu, pārliecināt vai apstrīdēt kādu (*Canale & Swain, 1980, Edeirs, 1997, Omarova, 2009 u.c.*). Tas rada draudus pamatkompetenču apguvei. Līdz ar to nākotnē tiek apdraudēta pusaudža ar valodas traucējumiem kā kādas nozares speciālista kvalifikācija un iespēja līdzvērtīgi funkcionēt 21.gadsimta zināšanu sabiedrībā.

PROMOCIJAS DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

Pētījuma problēma

Latvijā ir pētījumi (*Baumane, 1994, Miltiņa, 2005, Tūbele, 2002, 2006, 2008 u.c.*) par valodas attīstības un korekcijas problēmām pirmsskolas un sākumskolas bērniem. Citu valstu pedagogu pētījumi (*Novak, 2002, Reed, 2004, Варнке, 2001, Назарова, 2001, Трофимова, 2006 u.c.*) un autores pieredze liecina, ka ne vienmēr valodas traucējumi tiek novērsti pirmsskolas un sākumskolas periodā. Tā kā valodas traucējumi ierobežo indivīda personisko, profesionālo un ekonomisko pašrealizāciju, tā no personiskas problēmas kļūst par sabiedrisku, jo tiek izšķērdēti potenciālie cilvēkresursi (*Novak, 2002, Reed, 2004*). Nepieciešams rast veidus, kā sniegt atbalstu pusaudžiem ar valodas traucējumiem, sekmēt viņu komunikatīvās kompetences attīstību, kas palīdzētu viņiem pašrealizēties mūsdienu sabiedrībā. Līdz ar to izvēlēta promocijas darba tēma – **Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība internātpamatskolā.**

Pētījuma mērķis – apzināt pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences veidošanās likumības, izpētīt nepieciešamos komponentus pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvajai darbībai, iespējas tos pilnveidot, izstrādāt un pārbaudīt didaktisko modeli pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai internātpamatskolas apstākļos.

Pētījuma jautājums - vai didaktiskais modelis, kurš paplašina internātpamatskolas skolēnu komunikatīvo darbību mācību procesā, ārpusstundu laikā un ārpus skolas situācijās, veicina pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību.

Darba uzdevumi:

1. Analizēt konceptuālās pieejas un teorētiskās atziņas par pusaudžu attīstības dažādo aspektu mijiedarbību un valodas traucējumu un riska faktoru ietekmi uz pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību.
2. Analizējot dažādus komunikācijas modeļus, apzināt priekšnosacījumus veiksmīgai pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikācijai.
3. Analizēt pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences veidošanos pedagoģiskajā procesā internātpamatskolā.
4. Izstrādāt daudzveidīgā komunikatīvajā darbībā balstītu didaktisko modeli pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai internātpamatskolā, komunikatīvās kompetences vērtēšanas kritērijus un rādītājus.

Pētījuma **metodoloģiskos pamatus veido** šādas atziņas par:

- valodas traucējumiem un to ietekme uz personības attīstību (*Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Miltiņa, 2005, Novak, 2002, Reed, 2004, Sharp & Hillenbrand, 2008, Smita & Strika, 1998, Stromswold, 2001, Thompson et al., 2001, Tūbele, 2008, 2006, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Корнев, 2001, Назарова, 2001, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006, Чушева, 2002, Шилова, 2005, u.c.*);
- pusaudžu attīstības dažādo aspektu mijiedarbību un riska faktoriem (*Craig & Baucum, 2008, Freida, 2010, Guttmanova et al., 2008, Henderson et al., 2006, Jessor, 1992, Piažē, 2008, Rice & Dolgin, 2010, Youngblade & Theokas, 2006, Бандура, 2000, u.c.*);
- kompetenci un komunikatīvo kompetenci (*Alijevs & Kaže, 2001, Canale & Swain, 1980, Candwell, 2004, Edeirs, 1997, Maslo, 2003, Rickheit et al., 2008, Tiļļa, 2003, Wiseman, 2001, Бастрикова, 2004, Вацлавик et al., 2000, Кудръяшова, 2007, Хомский, 1972, u.c.*);
- veiksmīgas komunikācijas modeļiem (*Agejevs, 2005, Berlo, 1960, Foulger, 2004, Garleja, 2003, Ho, 2008, Lintz, 2008, Mortensen, 2008 Матвеева et al., 2000, Поченцов, 2011*);
- mācīšanos kā pieredzes veidošanos un komunikatīvās kompetences attīstības pamatu (*Andersone, 2007, Dewey, 1998/1938, Jarvis & Holford & Griffin, 2003, Montagnes, 2001, Piažē, 1994, Zimmerman, 2002, Žogla, 2001, Williams, 1995, 1989, Брунер, 1977, Виготский, 1999, Леонтьев, 1975, Рубинштейн, 1999, u.c.*);
- atbilstošu mācību metožu un paņēmieni nozīmību izvirzīto mācīšanās un attīstības mērķu sasniegšanā (*Andersone, 2007, Ivarsson – Jansson & Cooper, 2009, Malouff & Rooke, 2008, Novak, 2002, Гладченкова, 2002 u.c.*),
- sinerģiju starp mācību procesu stundās un ārpusstundu aktivitātēm (*Caldwell & Smith 2005, Carrol & Purdie, 2007, Kaufman & Gabler,*

2004, Mahoney, 2000, Moriana et al., 2006, Novak, 2002, Pimapunsri et al., 2010).

Promocijas darba pamatā humānās pedagoģijas (*Amonašvili, 2001, Maslovs, 1970, Rodžers, 1995, 1061, Špona, 2001, Vigotskis, 1999, Žogla, 2001, u.c.*) idejas, kas balstītas uz šādiem **metodoloģiskiem principiem**:

- kauzalitātes princips (cēloņu un seku analīze) atspoguļojas valodas traucējumu un to radīto seku analīzē; tika analizēta valodas traucējumu un to radīto seku un pusaudžu vecumam raksturīgo īpatnību sintēzes ietekmes uz pusaudžu ar valodas traucējumiem izziņas darbību un komunikatīvās kompetences;
- vēsturiskuma princips. Komunikācijas modeļu salīdzinošā analīze, kuras rezultātā izdalīti pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikācijai nepieciešamie komunikatīvās darbības komponenti;
- attīstības princips atspoguļojas komunikatīvās kompetences kā vienas no galvenajiem priekšnosacījumiem socializācijai attīstības analīzē;
- skolēna personības darbības princips. Atziņas par mācīšanos kā individuāli specifisku zināšanu konstruēšanas veidu, balstoties uz savu personīgo pieredzi un konkrētā brīža intelektuālajām iespējām; darbības norisi kā organizētu procesu, kas sasaista uzdevumus un rezultātus; atziņas par mācīšanos kā mijiedarbību starp pašu mācīšanās procesu un darbībām, skolēniem, viņu pieredzi.

Pēc pētījuma veida tas ir **darbības pētījums** (*Coghlan & Brannick, 2005, Eliot, 1991, Ferrance, 2000, Geske & Grīnfelds, 2006, Kemmis & Wilkinson, 1998, Stringer, 1996, Waters - Adams, 2006*). Komunikatīvās kompetences attīstības modelis darbības pētījumā atspoguļo teorētiskajā pētījumā gūtās atziņas par valodas traucējumu un pusaudžu vecumposma īpatnību ietekmi uz komunikatīvās kompetences attīstību un pedagoģiskā procesa organizāciju, kad, paplašinot komunikācijas partneru loku, pusaudzis ar valodas traucējumiem iegūst jaunu pieredzi un pilnīgo savu komunikatīvo kompetenci. Pētījumam raksturīgs cikliskums, kas ietver priekšnosacījumus, saturu, metodes, līdzekļus un rezultātu. Notiek virzība uz augstāku pakāpi, ko raksturo komunikatīvās kompetences līmeņa paaugstināšanās. Pētījumā izmantota **līdzdalības darbības pētījuma metode** (*Baum et al., 2006, Elden & Levin, 1991, Karlsen, 1991, Ozane & Saatcioglu, 2008, Reason & Bradbury, 2001, Whyte, 1991*).

Pētījumā izmantotās metodes

Teorētiskās analīzes metodes:

- zinātniskās literatūras analīze (pedagoģijā, psiholoģijā, metodikā) un strukturēšana, lai apkopotu un vispārinātu atziņas par pētījuma pamatjautājumiem (pusaudzis ar valodas traucējumiem, socializācija,

komunikatīvā kompetence, mūsdienu pedagoģijas tendences, iekļaušana u.c.);

- normatīvo aktu analīze, lai apzinātu iespējas, ko paredz likumdošana un realitāti Latvijā;
- veiksmīgas pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences internātskolas apstākļos modelēšana.

Empīriskās metodes:

- dokumentu – pusaudžu ar valodas traucējumiem personu lietu, valodas karšu, veselības stāvokļa – izpēte;
- komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskā modeļa aprobācija;
- pedagoģiskā procesa novērošanas metode, lai vērotu skolēnus darbībā, izmaiņas viņu komunikācijā;
- vecāku aptauja,
- anketēšana, lai noteiktu pusaudžu ar valodas traucējumiem pašnovērtējumu un ekspertu vērtējumu komunikatīvajai kompetencei;
- intervija ar latviešu valodas skolotājiem, kas strādā vispārējās izglītības iestādē, lai noteiktu šķēršļus sekmīgai pusaudžu ar valodas traucējumiem iekļaušanai vispārējā izglītības iestādē.

Datu statistiskās apstrādes un analīzes metodes:

- kvalitatīvās (intervijās iegūto datu kodēšana, grupēšana, kontentanalīze; pusaudžu ar valodas traucējumiem radošo darbu kodēšana, biežuma un mījsakarību noteikšana AQUAD 6 vidē);
- kvantitatīvās (Kendela korelācija, Kruskal – Valisa H tests un Manna - Vitnija tests atšķirību noteikšanai, Frīdmana un Vilkoksona tests attīstības dinamikas noteikšana SPSS 17.0 vidē).
- kvantitatīvo un kvalitatīvo datu triangulācija.

Pētījuma bāze:

X internātpamatskolas 137 skolēni ar valodas traucējumiem, no tiem 61 pusaudzis ar valodas traucējumiem (5.-9.klase),

CJD (*Jugenddorf Christophorusschule Dortmund*) arodskolas (Vācija) 15 audzēkņi ar valodas traucējumiem,

31 pusaudža ar valodas traucējumiem, kurš mācās X internātpamatskolā, vecāks,

8 pusaudži ar valodas traucējumiem (viena klase), kuri piedalījās komunikatīvās kompetences didaktiskā modeļa aprobācijā,

3 eksperti (2 eksperti – X internātpamatskolas latviešu valodas un literatūras skolotājs un psihologs – piedalījās pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences vērtēšanā, 1 eksperts – citas skolas latviešu valodas un literatūras skolotājs, piedalījās pusaudžu ar valodas traucējumiem radošo darbu valodas kvalitātes novērtēšanā),

3 latviešu valodas un literatūras skolotāji citās Latvijas skolās.

Promocijas darba izstrādes posmi:

- 2008.gada augusts – 2009.gada janvāris – pētījuma sagatavošanas posms. Analizēta esošā situācija, izpētīta internātpamatskolas vide, precizēts pētījuma mērķis, objekts, priekšmets, uzdevumi, izvirzīta hipotēze.
- 2009.gada janvāris – 2010.gada janvāris. Analizēta teorētiskā literatūra par valodas traucējumiem un to ietekmi uz pusaudžu attīstību, analizēti un salīdzināti veiksmīgas komunikācijas modeļi, izstrādāts didaktiskais modelis pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai, uzsākta tā aprobācija, izstrādāti pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences vērtēšanas kritēriji un rādītāji, anketa, veikta respondentu anketēšana.
- 2010.gada janvāris – 2011.gada janvāris. Sistematizētas iegūtās teorētiskās zināšanas, precizēts darba objekts un priekšmets, veikta atkārtota respondentu anketēšana, anketēti pusaudži ar valodas traucējumiem Vācijā.
- 2011.gada janvāris – 2012.gada jūnijs. Hipotēze aizstāta ar pētījuma jautājumu. Veikta trešā anketēšana. Veikta pētījuma rezultātu apkopošana un analīze, atsevišķu gadījumu analīze pētījuma rezultātu padziļinātai izpētei. Izvirzītas tēzes aizstāvēšanai.

Pētījuma novitāte

Zinātniskā:

- apzinātas un formulētas pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības likumības un teorētiski pamatoti efektīvas komunikatīvās darbības komponenti,
- noteikti kritēriji un rādītāji pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības novērtēšanai;
- izstrādāts didaktiskais modelis pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai.

Praktiskā

- aprobēts didaktiskais modelis pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai internātpamatskolā;
- izstrādāti metodiskie materiāli darbam ar pusaudžiem ar valodas traucējumiem latviešu valodās stundās un ārpusstundu aktivitātēs;
- izstrādātie komunikatīvās kompetences kritēriji, rādītāji un līmeņi dod skolotājam iespēju noteikt pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences līmeni un analizēt pedagoģiskajā procesā izmantoto metožu un līdzekļu efektivitāti;
- pilnveidota vērtēšanas sistēma, ieviešot jaunu vērtēšanas formu – ilgtermiņa ieskaite;

- modeļa aprakstā iestrādāti ieteikumu latviešu valodas skolotājiem darbam ar pusaudžiem ar valodas traucējumiem.

Promocijas darba struktūra

Darba apjoms 167 lappuses. Tas sastāv no ievada, 3 nodaļām, nobeiguma un 40 pielikumiem. Darbā izmantoti 284 avoti latviešu, krievu un angļu valodā, ietverts 31 attēls un 25 tabulas.

PROMOCIJAS DARBA SATURS

Promocijas darbā trīs daļas. Ievadā pamatota pētījuma izvēle un aktualitāte, noteikts pētījuma mērķis, uzdevumi un pētījuma veids, izvirzīts pētījuma jautājums, apkopots metodoloģiskais pamats un principi, aprakstīta pētījuma bāze un posmi, pamatota pētījuma zinātniskā novitāte un praktiskā nozīme, atklāta pētījuma rezultātu aprobācija.

Promocijas darba 1.daļa „Pusaudžu valodas traucējumu un komunikatīvās kompetences būtība” sastāv no četrām nodaļām. 1.darba daļā analizēta zinātniskā literatūra par valodas traucējumu ietekmi uz pusaudžu attīstību, komunikatīvo kompetenci, salīdzināti vairāki komunikācijas modeļi, analizēts pusaudžu ar valodas traucējumiem izglītības nodrošinājums Latvijā un komunikatīvās kompetences attīstības iespējas internātpamatskolas apstākļos.

Promocijas darba 1.1. nodaļa „Valodas traucējumu ietekme uz pusaudža attīstību” iekļauj trīs apakšnodaļas.

Promocijas darba 1.1.1. apakšnodaļā, analizējot dažādu autoru (*Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Fey et all., 2004, Miltiņa, 2005, Reed, 2004, Tūbele, 2008, 2004, 2002, Варнке, 2001, Назарова, 2000, Трофимова, 2006 u.c.*) atziņas par valodas traucējumiem un to korekciju, tiek secināts, ka valodas traucējumu gadījumā nepieciešams pēc iespējas agrāk uzsākt korekcijas darbu, tomēr arī tad ne vienmēr iespējams traucējumus un to radītās sekas novērst. Nepilnīgi attīstīta valoda ietekmē visu mācību procesu, iespaido sociālo attīstību.

Promocijas darba 1.1.2. apakšnodaļā secināts, ka Izglītības nodrošinājuma aspektā valodas traucējumi skatāmi kā attīstības ierobežojums. skolēnu ar attīstības traucējumiem izglītības iespējas Latvijā, tiek secināts, ka mūsdienu apstākļos, kad vispārīzglītojošās skolas ne vienmēr spēj nodrošināt visu nepieciešamo palīdzību skolēniem ar dažādiem traucējumiem un sociālā riska grupas skolēniem, kad vecāku un sabiedrības kopumā attieksme ir nogaidoša, uzveļot visus audzināšanas un izglītošanas pasākumus uz skolas

pleciem, jāpastāv divu veidu izglītības iespējām – speciālās izglītības iestādēm un skolām, kas reāli īsteno iekļaujošu politiku, lai, izvērtējot katru konkrēto gadījumu, pieņemtu bērna interesēm un vajadzībām atbilstošāku lēmumu par mācībām konkrētā izglītības iestādē.

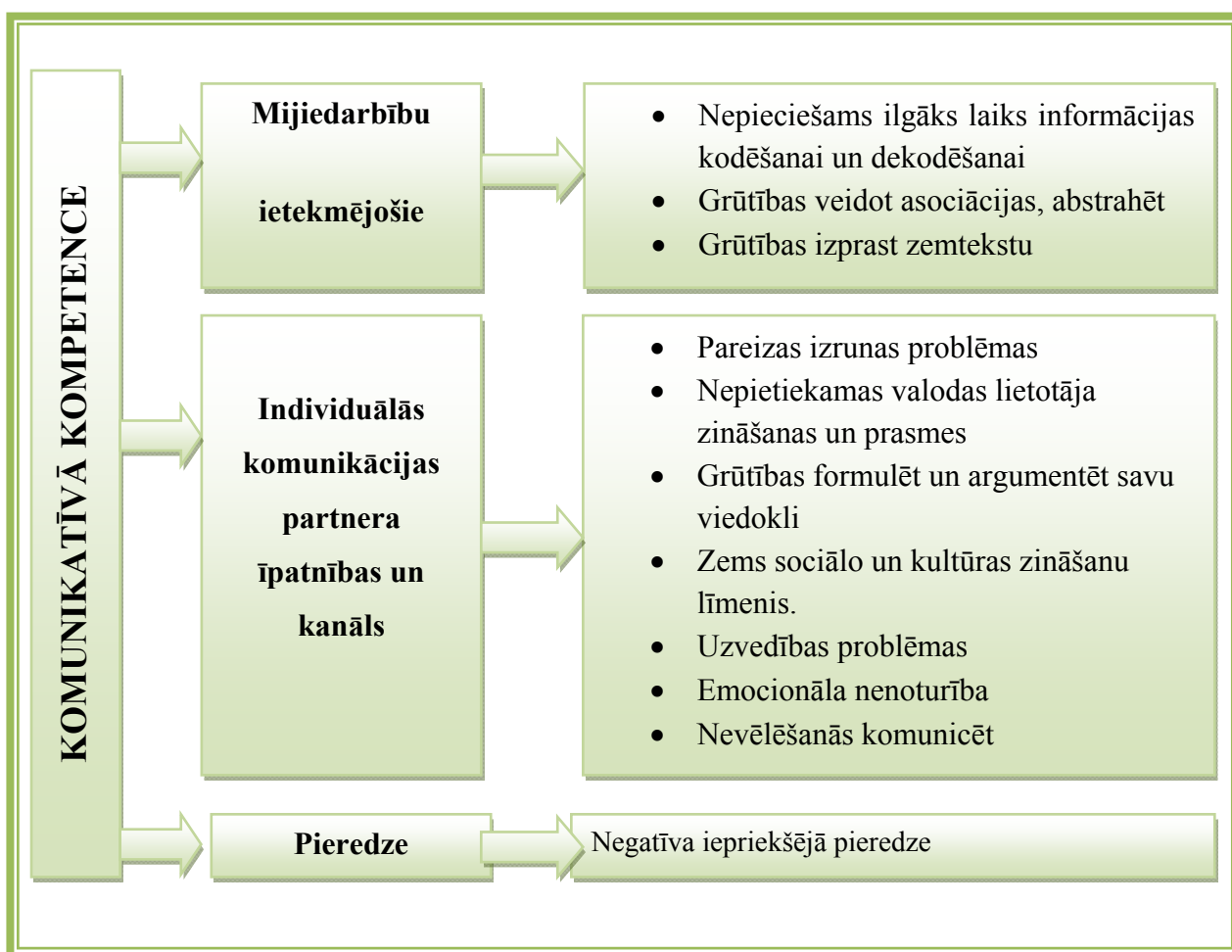
Promocijas darba 1.1.3. apakšnodaļā, analizējot dažādu autoru darbus (*Craig & Baucum, 2008, Freida, 2010, Guttmanova et al., 2008, Jessor, 1992, Piažē, 2008, Rice & Dolgin, 2010, Usmani & Danilik, 1977, Youngblade & Theokas, 2006 u.c.*), secināts, ka pusaudžu periods ir ārkārtīgi sarežģīts. Tikai skatot to bioloģisko, psiholoģisko un socioloģisko aspektu sinerģijā iespējams radīt kopainu būtiskajām izmaiņām un ar tām saistītajām problēmām. Secināts, ka pusaudžu vecumposmā valodas attīstības problēmas nav racionāli aplūkot kā atsevišķu problēmu. Pētījumā tie skatīti komunikatīvās kompetences attīstības aspektā. Pusaudžiem ar valodas traucējumiem paralēli vecumposmam raksturīgajām iezīmēm vērojamas arī specifiskas attīstības īpatnības, ko nosaka valodas traucējuma veids un to radītie sekundāri traucējumi (*Reed, 2004, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006*), kuri var izpausties kā izziņas darbības traucējumi, uzvedības traucējumi un komunikācijas traucējumi.

Promocijas darba 1.2. nodaļā, dažādu autoru (*Canale & Swain, 1980, Chomsky, 1987, Maslo & Tiļļa, 2005, Rickheit et al., 2008, Вацлавик et al., 2000, u.c.*) atziņu analīze liecina, ka komunikatīvā kompetence ir lingvistiski, psiholoģiski un metodiski organizēta sistēma, ko raksturo subjekta pieredze izmantot lingvistiskās, sociolingvistiskās, diskursa un stratēģiskās zināšanas un prasmes daudzveidīgās komunikatīvās darbības situācijās, pašnovērtējums, paškontrolē un motivācija tālāk pilnīgoties. Tā ir analītiska kategorija. Tās līmenis atkarīgs no subjekta individuālajām personības iezīmēm, zināšanām un prasmēm, gatavības darbībai atbilstoši pašrealizācijas nolūkam un iepriekšējās pieredzes, un to iespējams noteikt, praktiski iesaistoties dažāda veida komunikatīvajās darbībās un veicot racionālu un emocionālu satura un cerību vadību.

Speciālās literatūras, interviju ar vispārējo izglītības iestāžu latviešu valodas skolotājiem un autores personīgās pieredzes (18 gadi) analīzes rezultātā tika identificēti šķēršļi, kas kavē pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību (*skat. 1. att.*).

Promocijas darba 1.3. nodaļā dažādu komunikācijas modeļu (*Agejevs, 2005, Berlo, 1960, Garleja, 2003, Ho, 2008, Lintz, 2008, Mambeeva & Анукеева & Мочалова, 2000*) analīzes rezultātā secināts, ka pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvā kompetence attīstīsies, ja:

- pusaudzis ar valodas traucējumiem identificēs sevi kā līdzvērtīgu komunikācijas partneri, būs psiholoģiski gatavs sadarboties un iegūs pieredzi daudzveidīgās komunikatīvajās situācijās;
- pusaudzim ar valodas traucējumiem būs zināšanas un prasmes kodēt un dekodēt informāciju atbilstoši komunikācijas mērķim, kontekstam un partnera īpatnībām;
- pusaudzis ar valodas traucējumiem būs motivēts apzināti pilnveidot savu komunikatīvo kompetenci (verbālo un neverbālo līdzekļu izmantošana, jaunu informācijas avotu apgūšana, spēja pašapliecināties);
- tiks piedāvātas iespējas komunikācijai dažādos kontekstos.

1.att. Identificētie pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības šķēršļi

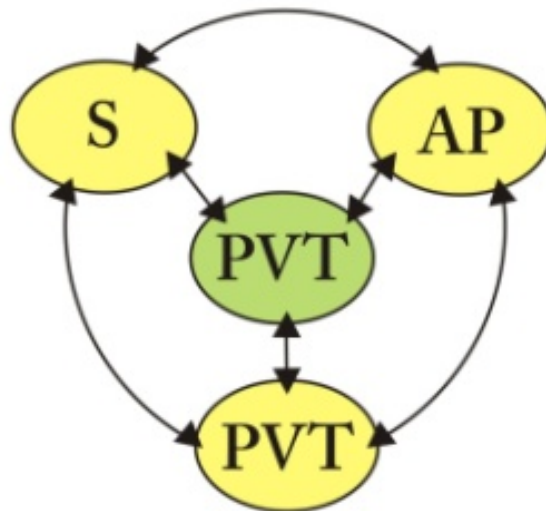
Balstoties uz komunikatīvās kompetences skaidrojumu un modeļu analīzi, autore formulē pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences definīciju: *pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvā kompetence ir sevis kā līdzvērtīga komunikācijas partnera apzināšanās un motivēta valodas prasmju (lingvistisko, sociokultūras, diskursa, stratēģisko) izmantošana un apzināta*

pieredzes bagātināšana daudzveidīgos kontekstos savu mērķu un vēlmju īstenošanai.

Par komunikatīvo kompetenci raksturojošiem galvenajiem komponentiem tiek izvirzīti komunikācijas partneri, konteksts un pieredze.

Promocijas darba 1.4. nodaļā „Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība internātpamatskolā”

Tā kā internātpamatskolā pedagoģiskais process tiek organizēts nosacīti slēgtā vidē, t.s. mikrovidē. Komunikatīvās kompetences attīstības aspektā notiek mijiedarbības starp pusaudzi ar valodas traucējumiem – skolotāju (attēlā S), pusaudzi ar valodas traucējumiem – atbalsta personālu (attēlā AP), pusaudzi ar valodas traucējumiem – citu pusaudzi ar valodas traucējumiem (*skat. 2.att.*).

2. att. Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikācija pedagoģiskajā procesā mikrovidē

Šāda sadarbība nodrošina mācību satura apguvi, valodas korekciju, atbalstu pusaudžiem ar valodas traucējumiem, savstarpējo mijiedarbību skolas vidē, tomēr no komunikatīvās kompetences attīstības viedokļa pedagoģiskā procesa organizācija ir attīstību ierobežojoša. Tiek secināts, ka skolas videi jābūt atvērtākai, nepieciešams, sadarbojoties ar citām izglītības iestādēm, sabiedriskajām organizācijām u.tml. un iesaistot jaunus komunikācijas partnerus, sākotnēji realizēt daļēju, bet pastāvīgu, vēlāk pastāvīgu, bet nepilnu (*Малофеев & Шматко, 2008*) iekļaušanas modeli, kas nākotnē varētu pārvērsties par pastāvīgu un pilnu iekļaušanu. Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvā kompetence attīstīsies, ja tiks ievērotas šādas likumības:

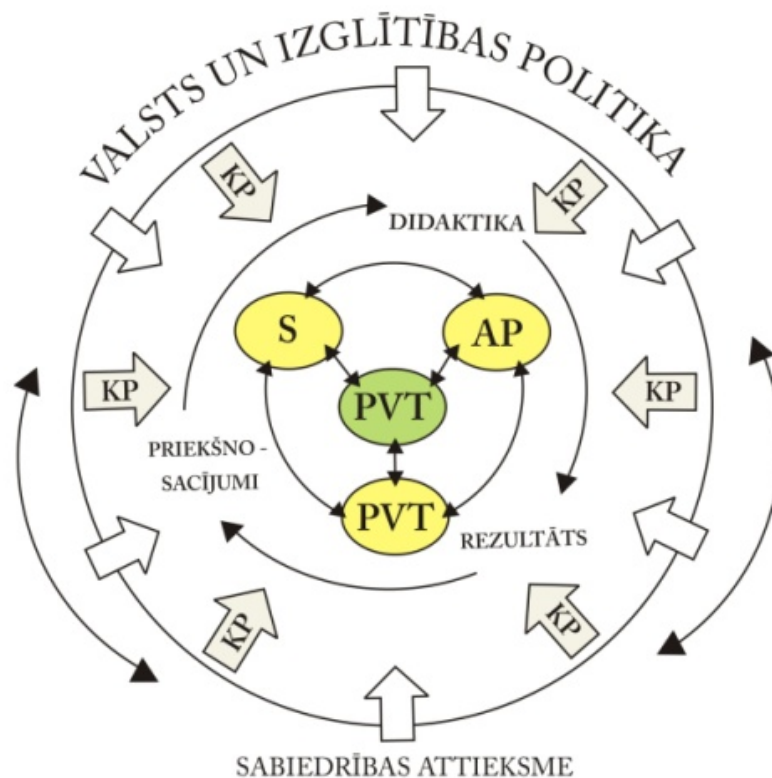
- tiks nodrošināta mijiedarbība un aktīvas darbības process pozitīvas pieredzes bagātināšanai atbilstoši pusaudžu vecumposma interesēm,

vajadzībām un dažādajiem attīstības aspektiem (*Andersone, 2004, Dewey, 1998/1938, Geidžs & Berliners, 1999, Jessor, 1992, Reņģe, 2002, Rickheit et al., 2008, Tomasello, 2003, Вузотский, 1999, Крайг, Г & Бокум Д., 2008, Леонтьев, 1997, u.c.*);

- informācijas kvalitātes paaugstināšanai mācību procesā un ārpusstundu nodarbībās pusaudži ar valodas traucējumiem saņems sistemātisku un nepārtrauktu pedagoģisko atbalstu atbilstoši valodas traucējuma veidam un tā radītajām sekām (*Bara et al., 2001, Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Miltiņa, 2005, Reed, 2004, Rickheit et al., 2008, Tūbele, 2008, 2004, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатьева, 2005, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006, u.c.*).

Promocijas darba 2.daļa „Didaktiskais modelis pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai” sastāv no trīs nodaļām. 2.daļā raksturota pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības modeļa būtība un struktūra, sniegts didaktiskās pieejas apraksts, izstrādāti un aprakstīti pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences vērtēšanas kritēriji un rādītāji.

Promocijas darba 2.1. nodaļā „Komunikatīvās kompetences modeļa būtība un vispārējā struktūra”, balstoties uz atziņām par pusaudžu vecumposmu (*Gudjons, 1998, Jessor, 1992, Piažē, 2002, Rice & Dolgin, 2010, Svence, 1999, Вузотский, 1999, u.c.*), valodas traucējumiem un to radītajiem sekundārajiem traucējumiem (*Miltiņa, 2005, Smita & Strika, 1998, Tūbele, 2008, 2006, 2004, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Корнев, 2001, Трофимова, 2006, Шилова, 2005, u.c.*) veiksmīgu komunikāciju (*Agejevs, 2005, Garleja, 2003, Ho, 2008, Lintz, 2008, u.c.*), analizējot internātpamatskolas pedagogu sadarbību atbalsta sniegšanā pusaudžiem ar valodas traucējumiem un personīgo pieredzi, promocijas pētījumam piedāvāts pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis, kurā kā galvenie komponenti tiek noteikti **komunikācijas partneri, informācija, konteksts un pieredze** (*skat 3.att.*).

3. att. Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis

Komunikācijas partneris (modelī gan PVT, gan KP) vienlaikus nodod un saņem informāciju, ir informācijas apmaiņas iniciators un vadītājs saziņā.

Piedāvātajā modelī komunikācija notiek divos līmeņos: šaurā lokā jeb mikrovidē un plašākā lokā jeb makrovidē. Pusaudzis ar valodas traucējumiem apgūst komunikatīvo pieredzi, kas skatāma divos aspektos – subjektīvā, kas attiecas uz pusaudža ar valodas traucējumiem iekšējo stāvokli, un objektīvā, kas veidojas vides ietekmē. Turpmākā attīstība tiek fokusēta uz mijiedarbību starp iekšējiem un ārējiem nosacījumiem.

Promocijas darba aspektā kā mikrovide tiek skatīta internātpamatskola, kur komunikācijas partneris ir cits pusaudzis ar valodas traucējumiem, skolotājs, atbalsta personāla darbinieks (logopēds, psihologs, sociālais pedagogs). Tā ir vide, kurā tiek organizēts plānveidīgs pedagoģiskais darbs valodas korekcijai, komunikatīvās, lingvistiskās un sociokultūras pieredzes pilnveidošanai un personības daudzpusīgai attīstībai. Šī vide nodrošina komunikācijas pamatprasmju un iemaņu apguvi, jo reālais komunikācijas partneru loks ir ierobežots. Komunikatīvās kompetences apguvei nepieciešams piesaistīt jaunus komunikācijas partnerus. Jārada apstākļi komunikācijai makrovidē.

Makrovidē ārpusstundu aktivitātēs tiek iesaistīti jauni komunikācijas partneri. Pusaudzis ar valodas traucējumiem pilnveido mikrovidē apgūtās komunikācijas prasmes un iemaņas. Nozīmīga ir jaunā pieredze – komunikācijas partnera un

konteksta novērtēšana, informācijas strukturēšana, stratēģijas un kanāla izvēle atbilstoši komunikācijas mērķim un partnerim.

Komunikatīvās kompetences attīstība notiek nepārtraukti, tai piemīt cikliskums, kas raksturo darbības pāreju augstākā līmenī. Z.Čehlova (2002) darbības attīstību no reproduktīva līdz produktīvam līmenim uzskata par pedagoģiskā procesa attīstības galveno tendenci (*skat. 4.att.*).

4.att. Komunikatīvās kompetences cikliskums

Komunikatīvās kompetences attīstībā nozīmīgi ir priekšnosacījumi. Tie var būt subjektīvi un objektīvi. Subjektīvie priekšnosacījumi: pusaudža ar valodas traucējumiem pašcieņa, motivācija, paškontrolē, vajadzība komunicēt, pašvērtējums, vajadzība pašaktualizēties, iepriekšējā komunikatīvā pieredze, lingvistiskā un sociokultūras kompetence. Objektīvie priekšnosacījumi: skolotāja attieksme, klases biedru attieksme, mācību vide, nepārtraukta un sistemātiska palīdzība jaunu kompetencē iekļauto prasmju apguvē, nostiprināšanā un uzturēšanā, līdz tās kļūst noturīgas. Pedagoģiskajā procesā tiek sasniegts rezultāts, ar ko tiek saprastas pārmaiņas pašā pusaudzī ar valodas traucējumiem, līdz ar to pedagoģiskās darbības process komunikatīvās kompetences attīstībai ir uz subjektu orientēta darbība.

Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskajā modelī:

- komunikatīvā kompetences apguves process ir aktīvas darbības process, kad par darbību dēvē uz kaut ko virzītu cilvēka aktivitāti, kuru rosina kāds motīvs. Ar darbību vienmēr saistīti noteikti emocionāli pārdzīvojumi, kurus nosaka vajadzības, kas ierosinājusi darbību, apmierināšana.
- latviešu valodas mācību saturā iestrādāto elementu – lingvistiskā, diskursa, pragmatiskā, stratēģiskā un sociokultūras – apguve sekmē komunikācijā ietvertā informācijas kvalitātes pilnveidi un ceļ pusaudža ar valodas traucējumiem kā komunikācijas partnera pašapziņu;
- komunikatīvās kompetences attīstība realizējas dažādos darbības veidos, turklāt tajā iekļauto elementu attīstība iespējama gan mutvārdu, gan rakstveida formā, īpašu uzmanību ierādot mijiedarbībai jeb interakcijai;
- skolotāja atbalsts komunikatīvās kompetences attīstībā tiek sniegts atkarībā no pusaudža ar valodas traucējumiem pieredzes;
- speciālās metodes un paņēmieni (vielas sadalīšana mazākās vienībās, individuālais darba temps, ilgtermiņa ieskautes, kopdarbība u.c.) sekmē sistemātisku un nepārtrauktu palīdzību pusaudzīm ar valodas

traucējumiem, nodrošinot komunikatīvajai kompetencei nepieciešamo prasmju apguvi, to uzturēšanu, līdz tās kļūst noturīgas;

- komunikatīvo barjeru pārvarēšanai un pieredzes bagātināšanai tiek nodrošinātas apgūto zināšanu, prasmju un iemaņu pielietojama iespējas makrovidē.

Autore uzskata, ka plānveidīgi organizēts pedagoģiskais process, kura darbības noris gan mikro, gan makrovidē un kurā tiek apgūtas jaunas sociālās lomas, atbilst pusaudžu ar valodas traucējumiem vajadzībai pēc saskarsmes dažādās situācijās un sekmē komunikatīvās kompetences attīstību.

Promocijas darba 2.2. nodaļā „Didaktiskā pieeja modeļa ieviešanai” aprakstītas pedagoģiskā procesa konstruēšanai un vadīšanai veicamās vairākas pedagoģiskās darbības, metodes un līdzekļi. Secināts, ka pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība iespējama gan mutvārdu, gan rakstveida formā, īpašu uzmanību ierādot mijiedarbībai jeb interakcijai, un sniedzot viņiem nepārtrauktu pedagoģisko palīdzību, ko sistematizē maza apjoma uzdevumi, kas vērsti uz tuvāko attīstības zonu un kas sekmē jaunu veiksmīgai komunikācijai nepieciešamo īpašību veidošanos un to stabilizāciju. Tikai vienots pedagoģiskais process, kad mācību stundu un ārpusstundu darbam izvirzīti līdzīgi mērķi un uzdevumi, nodrošina optimālus apstākļus pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstībai internātpamatskolā, sekmē viņa sagatavošanos komunikācijai citos kontekstos ar dažādiem komunikācijas partneriem.

Promocijas darba 2.3. nodaļā „Komunikatīvās kompetences attīstības vērtēšanas kritēriji un rādītāji” pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences aspektā, balstoties uz dažādu autoru atziņām par komunikatīvo kompetenci (*Canale & Swain, 1980, Maslo, & Tiļļa, 2005, Кудряшова, 2007 u.c.*) un tās vērtēšanu (*Lee, 1979, Rickheit et al., 2008, Ruben & Kealey, 1979, Spitzberg, 2000, Wiserman, 2001*), pusaudžu ar valodas traucējumiem efektīvai komunikācijai nepieciešamajiem komponentiem, par pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences vērtēšanas kritērijiem tiek izvirzīti:

- ***sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās*** (*ietver sevī personīgās iezīmes, pašnovērtējumu, paškontroli, empātiju, toleranci, vēlmi uzsākt komunikāciju, sadarbību*). Pusaudzim ar valodas traucējumiem jābūt gatavam uzsākt sadarbību, apzinoties sevi kā komunikācijas partneri, jo komunikatīvā kompetence attīstās tikai kopīgā darbībā, kurā svarīga ir prasme izprast citu cilvēku kā komunikācijas partneri, bet tas iespējams tikai uzkrājot pieredzi (*Tomasello, 2003*). Dekodēšana ietver sevī modeļus, kas veido saikni starp mijiedarbību un situāciju, ietverot sevī citu cilvēku jūtu atpazīšanu, pamatojoties uz empātiju, toleranci, pieredzi un secinājumiem (*Rickheit et al., 2008*),

- **informācijas apmaiņa** (ietver sevī prasmi kodēt un dekodēt informāciju dažādās situācijās mutvārdos un rakstos un prasmi iegūt informāciju no dažādiem avotiem, šo prasmju līmenis paaugstinās, pieaugot pieredzei). Informācijas apstrāde ir katras komunikācijas pamatsastāvdaļa (Rickheit et al., 2008), ietver sevī dažādas darbības, kas ir apzinātas (ietver sevī mērķus, to realizācijas plānus un uzvedību) un vērstas uz komunikācijas partnera ietekmēšanu (Bara et al., 2001)

No šejienes izriet pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvo kompetenci raksturojošo kritēriju rādītāji. Kritērija „sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās” rādītāji ir pašizjūta, sadarbība, atbildība, tolerance, empātija. Kritērija „informācijas apmaiņa” rādītāji ir prasme izteikties mutvārdos, prasme izteikties rakstos, prasme lietot datoru, prasme iegūt informāciju, prasme izteikt viedokli.

Apzinot pusaudžu ar valodas traucējumiem vajadzības, komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis realizējas mērķtiecīgā darbībā, cikliski un dinamiski. Pamatā ir skolēnu aktivitāte pēc informācijas apmaiņas un sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās. Aktivitāte ir darbības intensitāte, ko raksturo būtiskas aktivitātes pazīmes: noraidošā, pasīva klātbūtne, situatīva aktivitāte, aktivitāte pazīstamā vidē, stabila aktivitāte. Aktivitāte norāda uz komunikatīvās kompetences līmeni – jo augstāka darbības intensitāte, jo augstāks komunikatīvās kompetences līmenis.

Autore izdala divus galvenos kritērijus, katru no tiem raksturo vairāki rādītāji, par galvenajiem veismīgas komunikācijas komponentiem uzskata komunikācijas partneri un informāciju. Tie tiek akcentēti kā vērtēšanas kritēriji. Tādi komponenti kā kanāls, konteksts un pieredze netiek atsevišķi izdalīti kā kritēriji. Autore uzskata, ka šie trīs komponenti pakārtoti pusaudža ar valodas traucējumiem kā komunikācijas partnera un informācijas apmaiņas kvalitātes raksturojumam, jo, piemēram, izpratnes līmenis par komunikācijas vidi nosaka gan komunikācijas partnera, gan informācijas apmaiņas kvalitāti, tāpat kā, pieaugot komunikācijas pieredzei, mainās komunikācijas partnera un informācijas apmaiņas kvalitāte u.tml. Tādēļ šie komponenti ir ietverti rādītājos.

Jaunas komunikatīvās pieredzes apgušana un izvērtēšana rada tālākas tās bagātināšanas iespējas, modificē priekšnosacījumus, sevišķi subjektīvos, jo notikušas izmaiņas motivācijā, attieksmē, zināšanās utt. Cikls sākas no jauna. Tas ir nebeidzams process, kompetence pilnveidojas visa mūža garumā. Tā ir attīstība didaktiskā izpratnē, kur tā tiek definēta kā „pamatotības (reālās iespējas), līdzekļa (attīstītas īpašības ir aktuāls līdzeklis mērķa sasniegšanai), mērķa (sasniezamā didaktiskajā procesā) un rezultāta (reāli sasniegtā) kategorija” (Žogla, 2001, 102).

Literatūras analīze par mācīšanos kā pieredzes veidošanos un attīstības pamatu (Andersone, 2007, Dewey, 1998/1938, Jarvis & Holford & Griffin, 2003, Montagnes, 2001, Piažē, 1994, Zimmerman, 2002, Žogla, 2001, Williams, 1995, 1989, Брунер, 1977, Виготский, 1999, Леонтьев, 1975, Рубинштейн,

1999, u.c.), atbilstošu mācību metožu un paņēmienu nozīmību izvirzīto mācīšanās un attīstības mērķu sasniegšanā (Andersone, 2007, Ivarsson – Jansson & Cooper, 2009, Malouff & Rooke, 2008, Novak, 2002, Гладченкова, 200, u.c.), sinerģiju starp mācību procesu stundās un ārpusstundu aktivitātēm (Caldwell & Smith 2005, Carrol & Purdie, 2007, Kaufman & Gabler, 2004, Mahoney, 2000, Moriana et al., 2006, Pimapunsri et al., 2010), par komunikatīvās kompetences novērtēšanu (Lee, 1979, Rickheit et al., 2008, Ruben & Kealey, 1979, Spitzberg, 2000, Wiserman, 2001) ļauj secināt, ka pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskā modeļa ieviešanas efektivitāti nodrošinās:

- vienots, plānveidīgi un mērķtiecīgi organizēts pedagoģiskais process, kurā nodrošināti apstākļi, lai pusaudzis ar valodas traucējumiem izjustu nepieciešamību patstāvīgi pilnveidot savu komunikatīvo kompetenci, gūt valodas zināšanu un prasmju pielietojuma pieredzi daudzveidīgās komunikatīvajās situācijās, palielinot komunikācijas partneru skaitu gan reālajā, gan virtuālajā vidē;
- atbilstoši pusaudžu ar valodas traucējumiem vajadzībām izstrādāta vērtēšanas sistēma, kurā pēc vērtēšanas kritērijiem un tos raksturojošiem rādītājiem noteikta pusaudžu ar valodas traucējumiem aktivitāte pēc informācijas apmaiņas un sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās. Būtiskas aktivitātes pazīmes: noraidoša, pasīva klātbūtne, situatīva aktivitāte, aktivitāte pazīstamā vidē, stabila aktivitāte. Par piedāvātā komunikatīvās kompetences attīstības modeļa efektivitāti liecina pusaudžu ar valodas traucējumiem darbības intensitātes palielināšanās;
- kompleksa un nepārtraukta palīdzība sasniegtajā komunikatīvās kompetences attīstības līmenī un mērķtiecīga palīdzība veidot atbilstošas kvalitatīvi jauna aktivitātes līmeņa īpašības, sistemātiska apstākļu uzturēšana aktīvai komunikatīvajai darbībai un pieredzes bagātināšana mikro un makro vidē.

Promocijas darba 3.daļa „Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības modeļa efektivitāte” sastāv no 4 nodaļām. 3. Daļā aprakstīts empīriskais pētījums.

Promocijas darba 3.1. nodaļā „Empīriskā pētījuma metodoloģija: pētījuma veids, bāze, izlase, metodes un norise” raksturots pētījuma veids, kvalitatīvā un kvantitatīvā pētījuma metodoloģija, raksturota empīriskā pētījuma izlase.

Promocijas darba 3.2. nodaļā „Informācijas apmaiņas un sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās mijiedarbība pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības procesā” veikta

pusaudžu ar valodas traucējumiem izlases un ekspertu izlases anketēšanas trīs mērījumu rezultātu (SPSS 17.0 vidē) salīdzinošā analīze, rezultātu triangulācija.

Promocijas darba 3.3. nodaļā „Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstības dinamika komunikatīvās kompetences attīstības modeļa aprobācijas laikā” veikta 3.mērījumos iegūto rezultātu analīze, izmantojot Vilkoksona un Frīdmana testu.

Promocijas darba 3.4. nodaļā „Pusaudžu ar valodas traucējumiem radošo darbu analīze AQUAD 6 vidē” noteikts metakodu un multiplo kodu lietošanas biežums un mījsakarības. AQUAD 6 vidē iegūtie rezultāti triangulēti ar programmā SPSS 17.0 iegūtajiem rezultātiem. Lai iegūtos kvalitatīvās analīzes rezultātus varētu vispārināt, tie apstrādāti programmas SPSS vidē.

TĒZES AIZSTĀVĒŠANAI

Aizstāvēšanai tiek izvirzītas šādas tēzes:

1. Mērķtiecīgi organizētā pedagoģiskā darbībā, apzinot pusaudžu ar valodas traucējumiem vajadzības, komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis realizējas cikliski un dinamiski, kā pamatā ir pusaudžu ar valodas traucējumiem aktivitāte pēc informācijas apmaiņas un sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās. Būtiskas aktivitātes pazīmes: noraidoša, pasīva klātbūtne, situatīva aktivitāte, aktivitāte pazīstamā vidē, stabila aktivitāte.
2. Kompleksa palīdzība sasniegtajā komunikatīvās kompetences attīstības līmenī un mērķtiecīga palīdzība veidot atbilstošas kvalitatīvi jauna aktivitātes līmeņa īpašības, sistemātiska apstākļu uzturēšana aktīvai komunikatīvajai darbībai un pieredzes bagātināšana mikro un makro vidē sagatavo pusaudžus ar valodas traucējumiem veiksmīgai komunikācijai nepazīstamos kontekstos.
3. Pusaudzīm ar valodas traucējumiem sniegtajam atbalstam raksturīgs sistemātiskums un nepārtrauktība, metožu maiņa skolēna slimības laikā. Tas nodrošina vienmērīgas palīdzības uzturēšanu noturīgas komunikatīvās kompetences veidošanai.

SECINĀJUMI

Komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskā modeļa aprobācija un iegūtie empīriskā pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka:

1. pedagoģiskajā procesā komunikatīvās kompetences attīstība realizējas dažādos darbības veidos. Komunikatīvajā kompetencē iekļauto elementu (lingvistiskais, diskursa, pragmatiskais, stratēģiskais, sociokultūras) attīstība iespējama gan mutvārdu, gan rakstveida formā, īpašu uzmanību

- ierādot mijiedarbībai jeb interakcijai gan pašu skolēnu starpā, gan paplašinot komunikācijas partneru loku;
2. pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību ietekmē tādi faktori kā kompleksa korekcijas darba uzsākšanas laiks, logopēdiskais slēdziens, blakusdiagnozes, ģimenes statuss (par ko liecina Kruskal – Valisa H testa rezultāti), nepārtraukta palīdzība, ko sistematizē maza apjoma uzdevumi, kas vērsti uz tuvāko attīstības zonu un kas sekmē jaunu veiksmīgai komunikācijai nepieciešamo īpašību veidošanos un to stabilizāciju;
 3. izstrādātais komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis sekmē pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību. Par to liecina datu analīze SPSS 17.0 un AQUAD 6 vidē:
 - Frīdmana testa rezultāti liecina, ka pastāv statistiski būtiskas atšķirības starp kritērijiem „sevis kā komunikācijas partnera apzināšanās” un „informācijas apmaiņa” ($p=0,000$). Rādītājiem „pašizjūta” un „tolerance” konstatētas statistiski ļoti būtiskas atšķirības ($p=0,004$), pārējos rādītājos signifikance norāda uz maksimāli būtiskām atšķirībām ($p\leq 0,001$);
 - Vilksoksona testa rezultāti liecina, ka pastāv maksimāli būtiskas atšķirības rādītājos: „sadarbība”, „atbildība”, „prasme izteikties rakstos”, „prasme lietot datoru”, „prasme iegūt informāciju”, „prasme izteikt viedokli”, pārējos rādītājos konstatētas statistiski ļoti būtiskas atšķirības;
 - pusaudžu ar valodas traucējumiem radošo darbu analīze programmas AQUAD 6 vidē liecina par metakodu un multiplo kodu lietošanas biežuma palielināšanos. Vispārīnāšanai veiktā iegūto rezu apstrāde programmā SPSS 17.0 liecina, ka pastāv maksimāli būtiskas atšķirības ($p\leq 0,001$) starp metakodiem pētījuma sākumā un beigās. Būtiskas atšķirības vērojamas trīs rādītājiem: tolerancei ($p=0,022$), prasmei izteikties rakstos ($p=0,019$) un prasmei izteikt viedokli ($p=0,021$).

Empīriskajā daļa iegūto mērījumu validitāti un ticamību nodrošina kvalitatīvo un kvantitatīvo pētījuma metožu izmantošana, kas aptver ilgāku laika posmu, un iegūto rezultātu triangulācija.

Balstoties uz empīriskajā pētījumā iegūtajiem datiem un to analīzi, uz promocija darbā izvirzīto pētījuma jautājumu - vai komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis, kurš paplašina logopēdiskās internātpamatskolas skolēnu komunikatīvo darbību mācību procesā, ārpusstundu laikā un ārpus skolas situācijās, veicina pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību – var atbildēt apstiprinoši: izstrādātais komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis veicina pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību, tomēr pilnīgi tās

efektivitātes nodrošināšanai nepieciešams vecāku atbalsts un kvalitatīva medicīniskā rehabilitācija smagāku blakusdiagnožu gadījumos.

REKOMENDĀCIJAS UN IETEIKUMI

Iespējami pilnīgākai izpratībai, ar kādām grūtībām mācību procesā un komunikatīvajā darbībā saskaras pusaudzīm ar valodas traucējumiem, promocijas darba autore aicina skolotājus arī pamatskolas periodā cieši sadarboties ar logopēdu un, organizējot pedagoģisko procesu, traucējumu dēļ nepazemināt šiem pusaudžiem izvirzītās prasības, bet piedāvāt ilgāku laiku uzdevumu izpildei, sadalīt plašāka apjoma materiālu sīkākās vienībās, palīdzēt pusaudzīm ar valodas traucējumiem apgūt viņiem atbilstošus mācīšanās paņēmienus (līmlapiņu izmantošana, galvenās domas pasvīturošana u.tml.).

Pētījuma gaitā izstrādātais un pārbaudītais komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskais modelis, didaktiskā pieeja tā ieviešanai var tikt izmantots darbā ar pusaudžiem ar valodas traucējumiem ne tikai internātpamatskolas, bet arī vispārējās izglītības iestādes apstākļos. To iespējams piemērot arī darbā ar skolēniem, kuriem ir speciālās vai īpašās vajadzības, uz kuru pamata sekundāri veidojušies komunikācijas traucējumi.

Promocijas darbā izpētīta komunikatīvās kompetences attīstība pusaudžiem ar valodas traucējumiem, īstenojot komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskā modeļa principus internātpamatskolas apstākļos. Tā kā empīriskajā pētījumā iegūtie dati programmā SPSS 17.0 uzrādīja būtiskas atšķirības atkarībā no blakusdiagnozēm un ģimenes gan kritēriju, gan rādītāju vērtējumos norāda uz to, ka nepieciešams modeli pilnveidot. Tas rada nepieciešamību veikt starpdisciplinārus pētījumus (pedagoģiskie, psiholoģiskie, sociālie, medicīniskie), kas ļautu precīzāk izprast blakusdiagnožu un vecāku attieksmes ietekmi uz komunikatīvās kompetences attīstību un balstoties uz kuriem tiktu izstrādāti kompensējošie mehānismi, lai veicinātu pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstību.

Vēl viens turpmāko pētījumu virziens varētu būt saistīts ar komunikatīvās kompetences novērtēšanu, izmantojot noteiktos kritērijus un rādītājus, vispārējo izglītības iestāžu audzēkņiem, kuriem dažādu iemeslu dēļ (nāk no riska ģimenes, ir vienaudžu atstumts, nāk no minoritāšu ģimenes un ārpus skolas komunicē citā valodā u.c.) varētu būt komunikācijas traucējumi. Komunikatīvās kompetences attīstības didaktiskā modeļa aprobācija darbā ar šiem skolēniem ļautu paplašināt pētījuma robežas, pilnveidot modeli un vispārināt izmantošanai daudzveidīgās pedagoģiskajās situācijās.

PĒTĪJUMA REZULTĀTU APROBĀCIJA

Par pētījuma rezultātiem ziņots konferencēs

1. Starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Sabiedrība, izglītība, integrācija”, Rēzeknes Augstskola, 2012.gada 25.-26.maijs. Referāts „Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences kritēriji un rādītāji”.
2. The International Conference on Special Education ICOSE 2010. Kyrenia on the Island of Cyprus, 2010.g. 16.-18.aprīlis. Referāts “Computer as medium for the development of language and social skills of the pupils of special needs”
3. 5.starptautiskā zinātniskajā konferencē „Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā”. Rīga, PRIVA, 2010.g. 25.-27.marts. Referāts „Priekšnosacījumi pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvo prasmju pilnveidei pamatskolā”.
4. Starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Sabiedrība, izglītība, integrācija”, Rēzeknes Augstskola, 2010.gada 19.-20.februāris. Referāts „Atbalsta sniegšana pusaudžiem ar valodas traucējumiem dzimtās valodas stundās ”
5. Starptautiskā zinātniskajā konferencē „Sociālā pedagoģija: izglītības un sociālās vides mijiedarbības sociāli pedagoģiskais aspekts” Liepājas Universitātē 2009.gada 4.decembris. Referāts „Komunikatīvo prasmju pilnveide – priekšnosacījums pusaudžu ar valodas traucējumiem socializācijai”
6. Starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Sabiedrība, izglītība, integrācija”, Rēzeknes Augstskola, 2009.gada 27.-28.februāris. Referāts „Pusaudži ar valodas traucējumiem pamatskolā”
7. Starptautiskais zinātniskais seminārs «Образование и охрана здоровья», I.Kanta Baltijas Federālā Universitāte, Kaļiņingrada, 2011.gada 23.-24.septembris. Referāts „Ученики с функциональными нарушениями в образовательной системе Латвии.”

Publikācijas vispāratzītos zinātniskajos recenzējamos izdevumos

Ušča S. (2012). Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences vērtēšanas kritēriji un rādītāji. *Sabiedrība, integrācija, Izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2012.gada 25.-26.maijs.* Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 234.-243.lpp. ISSN 1691 - 5887. **Iekļauts Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings datu bāzē <http://www.isiwebofknowledge.com/>**

Usca, S., Prudnikova, I., Lubkina, V. (2012). Pupils of special education needs within appropriate environment. *Izglītības reforma vispārizglītojošā skolā: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas. 2011.gada zinātnisko rakstu krājums.* Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 76.-87.lpp. ISSN 1691 - 5895

***Iekļauts EBSCO: Education Research Complete index
http://www.ebscohost.com/***

Usca S., Korniljevs I., Lubkina V. (2011). Health and Education Problems of Children and Youth with Disabilities in Latvia. *Social Welfare. Interdisciplinary Approach, Volume 1(2)*. Shauliai University, Lithuania & Open International University, Ukraine, 93.-105. pp. ***Included in EBSCO Academic Search Complete database.***

Prudnikova I., Ušča S., Patapova I. (2011). Rendering of help to pupils of special and particular needs at Latvia education system. *Procedia - Social and Behavioral Sciences. Volume 12*, pp. 383-392. ISSN 1877-0428. ***Included in SCOPUS database http://www.sciencedirect.com/science/journal/18770428***

Ušča S., Vīgante, R. (2010). Atbalsta sniegšana pusaudžiem ar valodas traucējumiem dzimtās valodas stundās. *Sabiedrība, integrācija, Izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2010.gada 19.-20.februāris. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 374.-381.lpp.* ISSN 1691 - 5887. ***Iekļauts Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings datu bāzē http://www.isiwebofknowledge.com/***

Prudnikova I., Ušča S., Patapova I. (2010). Rendering of Help to Pupils of Special and Particular Needs at Latvia Education System. *International Conference on Education and Educational Psychology ICEEPSY. Abstracts*. The International Centre for the Registration of Serial publications, in Paris. pp.45 - 46. ISSN 1986 – 3020 *Pieejams: http://www.iceepsy.org/admin/files/iceepsy%20abstract%20book%202010.pdf*

Prudnikova I., Ušča S., Vīgante R. (2010). Latvijas esošās pieredzes izvērtēšana no iekļaujošās izglītības pausto vērtību viedokļa. *Izglītības reforma vispārizglītojošā skolā: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas. 2009.gada zinātnisko rakstu krājums. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 63.-74.lpp.* ISSN 1691 - 5895 ***Iekļauts EBSCO: Education Research Complete index http://www.ebscohost.com/***

Ušča S., Tūbele S. (2009). Pusaudži ar valodas traucējumiem pamatskolā. *Sabiedrība, integrācija, Izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2009.gada 27.-28.februāris. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 517.-523.lpp.* ISSN 1691 - 5887. ***Iekļauts Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings datu bāzē http://www.isiwebofknowledge.com/.***

Ušča S. (2007). Valodas nozīme speciālo skolu audzēkņu pašrealizācijā. *Sabiedrība, integrācija, Izglītība. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2007.gada 23.-24.februāris. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 517.-523.lpp.* ISSN 1691 - 5887. ***Iekļauts Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings datu bāzē http://www.isiwebofknowledge.com/.***

Pārējās publikācijas

Ļubkina, V., Danilāne, L., Ušča, S. (2012). The experience of Latvia in integration of consumer education issues into native language curriculum. *Beyond Consumption Pathways to Responsible Living. 2nd PERL International Conference. Book of Abstracts.* Pieejams http://www.aloenk.tu-berlin.de/fileadmin/fg165/Book_of_Abstracts_2012_-_master_IV.pdf

Prudņikova I., Ušča S. (2011). Informācijas Tehnoloģiju loma skolēnu ar speciālām vajadzībām valodas un sociālo prasmju pilnveidē iekļaujošās skolas apstākļos. Tēzes. *Daugavpils Universitātes 52.starptautiskās zinātniskās konferences materiāli.* Daugavpils, DU akadēmiskais apgāds „Saule”, 671. – 678. lpp. ISBN 978 – 9984 – 14 – 521 - 1

Usca S., Patapova I., Ļubkina V. (2010). Computer Usage for Successful Organizing of Self-realisation of Social Risk Group Pupils. *Active Learning Methods and New Technology in Adult Education.* Poland, University of Economic and Administration in Bytom, pp. 94 – 103. ISBN 978-83-88587-38-2.

Usca S., Lubkina V. (2010). Adolescent with Language Impairment Socialization Problems in Latvia. *Pedagogical Technologies in Socialization and Resocialization of Society.* Rezekne Higher Education institution, Volume 1, 2010, 94 – 106 p. ISSN 1691 – 5909

Usca S., Prudņikova I., Lubkina V. (2010). Computer as medium for the development of language and social skills of the pupils of special needs. *The International Conference on Special Education ICOSE 2010 Kyrenia on the Island of Cyprus. Abstract Book.*

Ušča S. (2010). Priekšnosacījumi pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvo prasmju pilnveidei pamatskolā. *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā. 5.starptautiskā zinātniskā konference.* R., PRIVA, 348.-354.lpp. ISBN 978 – 9934 – 8060 – 5 – 6 Pieejams http://www.rpiva.lv/pdf/5_starpt_zin_konf.pdf

Prudņikova I., Ušča S. (2010). Informācijas Tehnoloģiju loma skolēnu ar speciālām vajadzībām valodas un sociālo prasmju pilnveidē iekļaujošās skolas apstākļos. *Daugavpils Universitātes 52.starptautiskās zinātniskās konferences tēzes (disks).* Daugavpils, Daugavpils Universitāte, 236.lpp.

Sagatavoti metodiskie līdzekļi un izstrādes:

Skaties. Domā. Dari. Metodisks līdzeklis. Rēzekne, RA, 2008., ISBN 978-9984-779-93-5

Metodisko izstrādņu skatēs (2011.g., 2008.g. – I pakāpes diploms Rēzeknes pilsētas metodisko izstrādņu skatē, 2006.g. – I pakāpes diploms Valsts jaunatnes iniciatīvu centra metodisko izstrādņu interešu izglītībā skatē)

PATEICĪBAS

Izsaku pateicību promocijas darba vadītājai Dr.paed., profesorei V. Ļubkinai par nesavtīgu atbalstu, konstruktīviem padomiem, iedvesmu un atbalstu promocijas darba tapšanā.

Pateicos darba priekšizstrādēšanas recenzentiem Dr.habil.paed., prof. I. Žoglai un Dr.soc. psychol. L. Brokānei par promocijas darba recenzēšanu un vērtīgiem ieteikumiem darba kvalitātes uzlabošanai.

Izsaku pateicību Rēzeknes augstskolas ESF projekta „Atbalsts doktora studiju programmu īstenošanai Rēzeknes Augstskolā” (Vienošanās par projekta īstenošanu Nr. 2009/0161/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/007) personālam par iespēju saņemt finansiālu atbalstu pētnieciskajām aktivitātēm promocijas izstrādes laikā.

Pateicos Dr.paed., asoc. profesorei Sarmītei Tūbelei un Dr.paed. Rasmai Vīgantei par iedrošinājumu un vērtīgiem padomiem promocijas darba izstrādes sākumposmā.

Par iespējām iepazīt Vācijas pieredzi darbā ar personām ar speciālām vajadzībām, saturīgām diskusijām pateicos Dortmundes Universitātes profesoram PhD H. Biermann.

Par sapratni un pretimnākšanu pateicos Rēzeknes logopēdiskās internātpamatskolas direktorei Ritai Zommerei un psiholoģei Irinai Krustei.

Par lieliskām idejām promocijas darba tapšanas laikā pateicos Dr.paed.T. Pīgoznei, par palīdzību darba vizualizācijā - L. Priedeslaipai, par atbalstu – A.Štikānei.

Paldies manai ģimenei par sapratni, izturību un līdzīgu jušanu visā promocijas darba tapšanas gaitā!

REZEKNE HIGHER EDUCATION INSTITUTION
FACULTY OF EDUCATION AND DESIGN
PERSONALITY SOCIALIZATION RESEARCH INSTITUTE

Svetlana UŠČA

**DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF ADOLESCENTS WITH
LANGUAGE DISORDERS IN A BASIC
BOARDING SCHOOL**

Summary of the Doctoral Thesis
For promotion to the degree of Doctor of Pedagogy
Subbranch: (special) pedagogy

Rēzekne
2012

The dissertation was worked out at the Personality Socialization Research Institute of the Faculty of Education and Design, Rezekne Higher Education Institution in 2008 – 2012.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

This work has been supported by the European Social Fund within the project “Support for Doctoral Studies at Rezekne Higher Education Institution” (No. 2009/0161/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/007)

The dissertation consists of an introduction, 3 parts, conclusions, bibliography and 40 appendices

Scientific advisor Dr.paed., prof. **Velta Ļubkina**
Consultant Dr.paed. **Rasma Vīgante**

Reviewers:

Dr.habil. paed.prof. **Irēna Žogla**
Dr., asoc.prof. **Irēna Kokina**
Dr.paed. **Aina Strode**

The defense of the dissertation will take place at the open meeting of the Promotion Council of Pedagogy, Rezekne Higher Education Institution, Atbrivosanas aleja 115, Room 102, at 10:00 on June 29, 2012.

The dissertation and its summary are available at the Library of the University of Latvia (Riga, Kalpaka bulvaris 4).

Chairman of the Promotion Council of Pedagogy of the University of Latvia
Dr.habil.paed., prof. **I.Žogla**

Secretary of the Promotion Council of Pedagogy of the University of Latvia
Dr.paed. **L.Daniela**

© **Svetlana Ušča, 2012**

© **Rēzeknes Augstskola, 2012**

ISBN 978-9984-44-103-0

TABLE OF CONTENTS

Abstract.....	31
Introduction	32
General overview of the doctoral thesis	33
Content of the doctoral thesis	39
Theses for defence	49
Conclusions	49
Recommendations and suggestions	51
Approbation of research results	52
Gratitudes	54

ABSTRACT

The aim of the thesis – to identify the regularities for the development of communicative competence of adolescents with language disorders, to explore the components needed for their communicative activity, opportunities to improve them, work out and test a didactic model for the development of communicative competence among adolescents with language disorders under conditions of a basic boarding school.

Analyzing the impact of language disorders on personality development within action research there have been determined obstacles to the development of communicative competence among adolescents with language disorders. Basing on the identified regularities there is created a didactic model for development of communicative competence among adolescents with language disorders, worked out and substantiated criteria, indicators and level descriptions of communicative competence, performed approbation of the model under conditions of a basic boarding school.

Keywords: adolescents with language disorders, communicative competence, didactic model.

INTRODUCTION

Life in the knowledge society of the 21st century requires educated and competent persons who are able to apply the existing knowledge and are ready for further development which includes the idea of improvement and progressive changes.

In this context in Latvia the issue of providing education to pupils with special needs has become topical: whether all these pupils shall be included into a mainstream educational establishment and how, whether schools are ready to provide favourable conditions to these pupils to acquire qualitative education, what pedagogical tasks shall be solved and how to let pupils with special needs socialize in the modern society, become independent, active members of the society who are able to make decisions.

Provisions of special education needs is guaranteed by the legislation of Latvia and Cabinet Regulations: “Education Law” (29.10.1998), “General Education Law” (10.06.1999), “Regulations on Provision of General Basic Education and General Secondary Education According to Special Needs” (21.10.2003), “Regulations on Latvian National Plan 2007-2013” (04.07.2006), “Regulations on Competence of the State Pedagogically Medical Commission and Municipal Pedagogically Medical Commissions” (03.12.2009), “Regulations on the Content and Procedure of Centralized Examinations” (06.04.2010), etc. Basing on them solutions are searched how to organize the pedagogical process more successfully. Development and improvement of pupils’ social skills become topical as their role increases in the contemporary socio-economic situation when the integration opportunities of the society shall be considered not only in the local context, but also European and global context, and as they determine the quality of pupils’ socialization in the future.

More and more often pupils’ competences to be acquired in the education process are discussed. The European Framework of Key Competences (2006) has determined eight key competences, which are also called transversal competences. Many of the competences mentioned in the framework of key competences, for example, communication in the mother tongue, digital competence, social and civic competences, cannot be imagined without communicative competence, which has been researched by such authors as N. Chomsky (1965), M.Canale and M.Swain (1980), J. Edeir (1997), I.Maslo and I.Tilla (2005), N.Ignatjeva (*Игнатъева, 1999*), S.Omarova (2009), etc. Successful communication cannot be imagined without communicative competence, thus its development shall be paid special attention in the pedagogical process.

Within the research attention is paid to the adolescents having primary language disorders. In the s society quite often there is a misleading view that these are children with mental development disorders who have language disorders, but they are secondary. If a language disorder is primary and it is

timely diagnosed and thus complex correction is started, then intellectual development is not impeded.

Insufficiently developed language impedes the development of communicative competence. Due to language disorders secondary disorders in the cognitive, behavioural and communicative sphere appear (*Tūbele, 2006, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Корнев, 2001 etc.*). The synthesis of development peculiarities and disorders typical for the adolescents' age group increases the influence of risk factors, and endanger socialization of adolescents with language disorders. Insufficiently developed language and communicate competence related to it influence thinking, action, behaviour and communication which are the forms of social interaction to establish contacts, convince or contradict somebody (*Canale & Swain, 1980, Edeirs, 1997, Омарова, 2009 etc.*). It poses threats to acquisition of key competences. Thus, in the future it endangers the qualification of an adolescent with language disorders as a branch specialist and his/her opportunities to function equally in the knowledge society of the 21st century.

GENERAL OVERVIEW OF THE DOCTORAL THESIS

Research problem

In Latvia there are conducted researches (*Baumane, 1994, Miltiņa, 2005, Tūbele, 2002, 2006, 2008, etc.*) on language development and correction problems for pre-school and basic school children. The researches of pedagogues from other countries (*Novak, 2002, Reed, 2004, Варнке, 2001, Назарова, 2001, Трофимова, 2006, etc.*) and author's experience prove that not always language disorders are eliminated in the pre-school and basic school period. As language disorders restrict individual's personal, professional and economic self-realization, it turns from a personal problem into a social problem because potential human resources are lavished (*Novak, 2002, Reed, 2004*). It is needed to find ways how to provide support to adolescents with language disorders, facilitate development of their communicative competence which would help them in self-realization in the contemporary society. Thus the selected theme for the doctoral thesis – **Development of Communicative Competence of Adolescents with Language Disorders at a Basic Boarding School.**

The aim of the research – to explore the regularities of communicative competence formation among adolescents with language disorders, to research the necessary components for communicative action of adolescents with language disorders, opportunities to improve them, to work out and test a didactic model for development of communicative competence of adolescents with language disorders under conditions of a basic boarding school.

Research question – whether a didactic model broadening communicative action of pupils of a basic boarding school in the learning process, extracurricular activities and situations outside the school facilitates development of communicative competence of adolescents with language disorders.

The tasks of the research:

1. To analyse conceptual approaches and theoretical cognitions about the interaction of various aspects of adolescents' development and the impact of language disorders and risk factors on the development of communicative competence of adolescents with language disorders.
2. To identify preconditions for successful communication of adolescents with language disorders by analysing various communicative models.
3. To analyse formation of communicative competence of adolescents with language disorders in the pedagogical process in a basic boarding school.
4. To work out a didactic model for development of communicative competence of adolescents with language disorders in a basic boarding school based on diverse communicative action, as well as criteria and indicators for evaluation of communicative competence.

The **methodological background** of the research is based on the following cognitions about:

- language disorders and their impact on personality development (*Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Miltiņa, 2005, Novak, 2002, Reed, 2004, Sharp & Hillenbrand, 2008, Smita & Strika, 1998, Stromswold, 2001, Thompson et al., 2001, Tübele, 2008, 2006, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Корнев, 2001, Назарова, 2001, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006, Чуешева, 2002, Шилова, 2005, etc.*);
- interaction of diverse aspects of adolescents' development and risk factors (*Craig & Baucum, 2008, Freida, 2010, Guttmannova et al., 2008, Henderson et al., 2006, Jessor, 1992, Piažē, 2008, Rice & Dolgin, 2010, Youngblade & Theokas, 2006, Бандура, 2000, etc.*);
- competence and communicative competence (*Alijevs & Kaže, 2001, Canale & Swain, 1980, Candwell, 2004, Edeirs, 1997, Maslo, 2003, Rickheit et al., 2008, Tiļļa, 2003, Wiseman, 2001, Бастрикова, 2004, Вацлавик et al., 2000, Кудръяшова, 2007, Хомский, 1972, etc.*);
- models of successful communication (*Agejevs, 2005, Berlo, 1960, Foulger, 2004, Garleja, 2003, Ho, 2008, Lintz, 2008, Mortensen, 2008, Матвеева et al., 2000, Почепцов, 2011, etc.*);
- learning as formation of experience and basis for development of communicative competence (*Andersone, 2007, Dewey, 1998/1938, Jarvis & Holford & Griffin, 2003, Montagnes, 2001, Piažē, 1994, Zimmerman,*

2002, Žogla, 2001, Williams, 1995, 1989, Брунер, 1977, Виготский, 1999, Леонтьев, 1975, Рубинштейн, 1999, etc.);

- significance of appropriate teaching methods and techniques to reach the aims of learning and development (*Andersone, 2007, Ivarsson – Jansson & Cooper, 2009, Malouff & Rooke, 2008, Novak, 2002, Гладченкова, 2002, etc.*);
- synergy between the learning process at lessons and extracurricular activities (*Caldwell & Smith 2005, Carrol & Purdie, 2007, Kaufman & Gabler, 2004, Mahoney, 2000, Moriana et al., 2006, Novak, 2002, Pimapunsri et al., 2010, etc.*).

The doctoral thesis is based on the ideas of humane pedagogy having the following **methodological principles**:

- principle of causality (analysis of causes and consequences) is reflected in the analysis of language disorders and their consequences; there has been analysed the impact of the synthesis of language disorders and their consequences as well as peculiarities typical for adolescents' age on cognitive activity and communicative competence of adolescents with language disorders;
- principle of history. Comparative analysis of communication aimed at distinguishing the components of communicative activity needed for communication of adolescents with language disorders;
- the principle of development is reflected in the analysis of communicative competence as one of the major preconditions for development of socialization;
- principle of pupil's personal activity. Cognitions about learning as an individually specific way of constructing knowledge basing on one's personal experience and intellectual abilities at a specific moment; action as an organized process relating tasks and results; cognitions about learning as interaction between the learning process itself and activities, pupils and their experience.

According to the kind of research it is **action research** (*Coghlan & Brannick, 2005, Eliot, 1991, Ferrance, 2000, Geske & Gr̄infelds, 2006, Kemmis & Wilkinson, 1998, Stringer, 1996, Waters - Adams, 2006*). In action research the model of communicative competence development reflects the cognitions gained in the theoretical research about the impact of language disorders and peculiarities of the adolescents' age group on the development of communicative competence and organization of the pedagogical process when broadening the range of communication partners adolescents with language disorders gain new experience and improve their communicative competence. The research is cyclical; it includes preconditions, content, methods, means and results. There is observed movement to a higher degree described by the

increase of the communicative competence level. Within the research there is applied the **participatory action research method** (*Baum et al., 2006, Elden & Levin, 1991, Karlsen, 1991, Ozane & Saatcioglu, 2008, Reason & Bradbury, 2001, Whyte, 1991*).

The methods applied in the research

Methods of theoretical analysis:

- analysis and structuring of scientific literature (in pedagogy, psychology, methodology) to summarize and generalize cognitions about the key questions of the research (adolescents with language disorders, socialization, communicative competence, contemporary tendencies in pedagogy, inclusion, etc.);
- analysis of normative acts to become aware of the opportunities provided by the legislation and reality in Latvia;
- modelling successful communicative competence of adolescents with language disorders under conditions of a boarding school.

Empirical methods:

- exploration of documents – personal files, language cards, health condition of adolescents with language disorders;
- approbation of a didactic model for development of communicative competence;
- observation of the pedagogical process to observe pupils in action, changes in their communication;
- parents' survey,
- questionnaires to identify the self-evaluation of adolescents with language disorders and experts' evaluation of communicative competence;
- an interview with the teachers of the Latvian language working at a general educational establishment to identify obstacles to successful inclusion of adolescents with language disorders into the general educational establishment.

Methods of data statistical processing and analysis:

- qualitative (coding, grouping, content analysis of the data obtained in the interviews; coding creative works of adolescents with language disorders, identification of frequency and correlations by AQUAD 6);
- quantitative (Kendall's correlation, Kruskal-Wallis H-test and Mann-Whitney rank test, Friedman and Wilcoxon test to determine the dynamics of development by SPSS 17.0).
- triangulation of qualitative and quantitative data.

The base of the research:

137 pupils with language disorders of X basic boarding school, including 61 adolescent with language disorders (forms 5-9),

15 students with language disorders of CJD (*Jugenddorf Christophorusschule Dortmund*) Vocational School (Germany),

Parents of 31 adolescent with language disorders learning at X basic boarding school.

8 adolescents with language disorders (one form) participating in the approbation of the communicative competence didactic model.

3 experts (2 experts – a teacher of the Latvian language and literature and a psychologist of X basic boarding school – participated in the evaluation of communicative competence of adolescents with language disorders, 1 expert – a teacher of the Latvian language and literature from another school participated in the evaluation of creative works language quality of adolescents with language disorders); 3 teachers of the Latvian language and literature in other schools of Latvia.

Stages of developing the doctoral thesis:

- August, 2008 – January, 2009 – the research preparation stage. There is analysed the current situation, explored the environment at the basic boarding school, specified the aim, object, subject, tasks of the research, put forward a hypothesis.
- January, 2009 – January, 2010. There is analysed theoretical literature about language disorders and their impact on the development of adolescents; there are analysed and compared, models of successful communication, worked out a didactic model for the development of communicative competence among adolescents with language disorders, there is started its approbation, worked out criteria and indicators for evaluation of communication competence of adolescents with language disorders; there is created a questionnaire and provided to respondents.
- January, 2010 – January, 2011. There are systematized the gained theoretical knowledge, specified the object and subject of the research, repeatedly provided questionnaires to the respondents in Latvia and to the adolescents with language disorders in Germany.
- January, 2011 – June, 2012. The hypothesis is substituted by a research question. The third questionnaire is provided. The results of the research are summarized and analysed, case studies is performed to explore deeper the results of the research. There put forward theses for defence.

The novelty of the research

Scientific:

- identified and formulated regularities of communicative competence development among adolescents with language disorders and theoretically substantiated the components of effective communicative activity;
- set criteria and indicators to evaluate the communicative competence of adolescents with language disorders;
- worked out a didactic model for the development of communicative competence of adolescents with language disorders.

Practical:

- approbated a didactic model for the development of communicative competence of adolescents with language disorders at a basic boarding school;
- worked out methodological materials to work with adolescents having language disturbances at the lessons of the Latvian language and during extracurricular activities;
- worked out criteria indicators and levels of communicative competence provide teachers an opportunity to identify the level of communicative competence of adolescents with language disorders and to analyse the effectiveness of the methods and techniques applied in the pedagogical process;
- improved the evaluation system introducing a new form of evaluation – a long-term test;
- recommendations for the teachers of the Latvian language included in the model description to work with adolescents with language disorders.

The structure of the doctoral thesis

The thesis includes 167 pages. It has an introduction, 3 chapters, a conclusion and 40 appendixes. There are used 284 sources in Latvian, Russian and English; the thesis has 31 figure and 25 tables.

CONTENT OF THE DOCTORAL THESIS

The doctoral thesis has three chapters. The introduction substantiates the choice and topicality of the research, sets the aim, tasks and kind the research, puts forward the research question, summarizes the methodological background and principles, describes the research base and stages, substantiates the scientific novelty and practical significance of the research, and reveals the approbation of the research results.

Chapter 1 of the doctoral thesis “Essence of Adolescents Language Disorders and Communicative Competence” includes four subchapters. The first chapter of the doctoral thesis deals with the analyses of the scientific literature about the impact of language disorders on adolescents’ development, communicative competence, compared several communication models, analysed provision of education for adolescents with language disorders in Latvia and opportunities to develop communicative competence under conditions of a basic boarding school.

Subchapter 1.1 “Impact of Language Disorders on Adolescents Development” includes three subdivisions.

Subchapter 1.1.1 deals with the analysis of the cognitions of various authors (*Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Fey et al., 2004, Miltiņa, 2005, Reed, 2004, Tūbele, 2008, 2004, 2002, Варнке, 2001, Назарова, 2000, Трофимова, 2006, etc.*) about language disorders and their correction. There is made a conclusion that in case of language as soon as possible correction shall be started; however, not always it is possible to eliminate disorders and their consequences. Insufficiently developed language influences the whole learning process and social development.

In the Subchapter 1.1.2 it is concluded that in the aspect of education provision language disorders are considered as restriction of development. Exploring the opportunities for education of pupils with development disorders in Latvia it is concluded that under contemporary conditions when mainstream schools not always can provided necessary assistance to pupils with various disorders and social risks, when overall the attitude of parents and society in general is expectant imposing all educational measures on school, there shall be two kinds of education opportunities – special educational establishments and schools implementing the inclusive policy to make decisions about learning at a specific educational establishment suitable to the needs and interests of children evaluating each individual case.

Subchapter 1.1.3 is focused on the analysis of the works of various authors (*Craig & Baucum, 2008, Freida, 2010, Guttmanova et al., 2008, Jessor, 1992, Piažē, 2008, Rice & Dolgin, 2010, Usmani & Danilik, 1977, Youngblade & Theokas, 2006, etc.*); consequently it is concluded that the adolescents’ period is very complicated. Only considering the biological, psychological and sociological aspects in synergy it is possible to create a holistic perspective on significant changes and related problems. It is also concluded that in the adolescents’ age group it is irrational to consider language development problems separately. In the research they are viewed in the aspect of communicative competence development. Adolescents with language

disorders along with the characteristics typical for their age group also have specific development peculiarities determined by the kind of language disorders and secondary disorders caused by them (Reed, 2004, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006) which can express as disturbances of cognitive activity, behaviour and communication.

Subchapter 1.2 deals with the analysis of the cogntitions of various authors(Canale & Swain, 1980, Chomsky, 1987, Maslo & Tiļļa, 2005, Rickheit et al., 2008, Вацлавик et al., 2000, etc.) which proves that communicative competence is a linguistically, psychologically and methodologically organized system described by the experience of the subject in the application of linguistic, socio-linguistic, discourse and strategic knowledge and skills in various communicative situations, self-evaluation, self-control, and motivation for further development. It is an analytical category. Its level depends on the subject’s individual features, knowledge, skills and readiness to act according to the purpose of self-realization and prior experience; it can be determined by practical involvement into various communicative activities and performing rational and emotional management of content and expectations.

As a result of the analysis of special literature, interviews with the teachers of the Latvian language of general educational establishments and author’s personal experience (18 years) there have been identified obstacles impeding the development of communicative competence among adolescents with language disorders (see Fig.1).

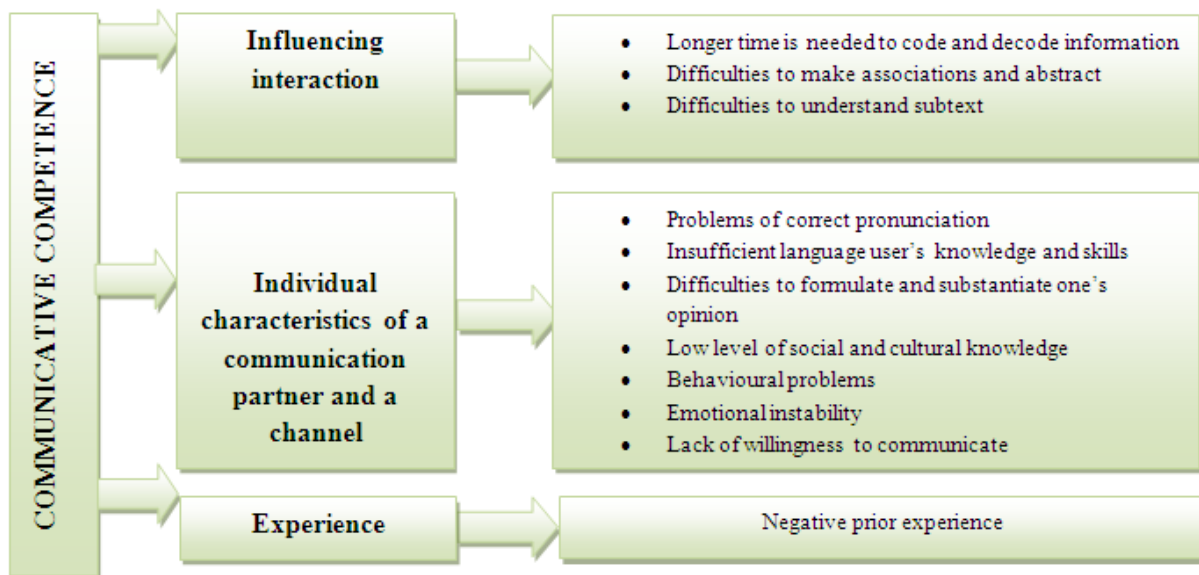

Fig. 1 Identified obstacles to development of communicative competence among adolescents with language disorders

In Subchapter 1.3 as a result of analysing various communicatio models (Agejevs, 2005, Berlo, 1960, Garleja, 2003, Ho, 2008, Lintz, 2008, Мамвеева & Аникеева & Мочалова, 2000) it is concluded that the communicative competence of adolescents with language disorders will develop if:

- adolescents with language disorders identify themselves as equal communication partners, are psychologically ready to cooperate and gain experience in various communicative situations;
- adolescents with language disorders have knowledge and skills to code and decode information according to the aim, context of communication and partner's peculiarities;
- adolescents with language disorders are motivated to improve their communicative competence purposefully (application of verbal and non-verbal means, acquiring new sources of information, self-realization ability);
- there are offered opportunities for communication in various contexts.

Basing on the explanation of communicative competence and analysis of models the author has formulated the definition of communicative competence of adolescents with language disorders: *communicative competence of adolescents with language disorders is awareness of oneself as an equal communication partner and motivated use of language skills (linguistic, socio-cultural, discourse, strategic) and purposeful enrichment of experience in various contexts to implement one's aims and wishes.*

Communication partners, context and experience are the main components characterizing communicative competence.

Subchapter 1.4 “Development of Communicative Competence of Adolescents with Language Disorders in a Basic Boarding School” deals with the pedagogical process in a basic boarding school which is organized in closed environment, so called microenvironment. In the aspect of communicative competence development there are interactions: an adolescent with language disorders – a teacher (S in the Figure), an adolescent with language disorders – support staff (AP in the Figure), an adolescent with language disorders – other adolescent with language disorders (*see Fig.2*).

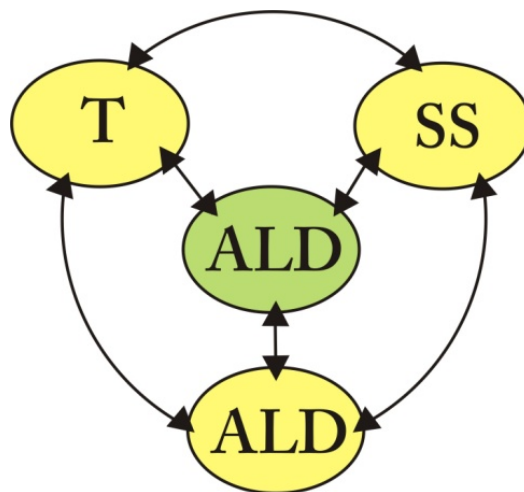

Fig.2 Communication of adolescents with language disorders in the pedagogical process in microenvironment

Such cooperation ensures acquisition of content, language correction, and support to adolescents with language disorders, mutual interaction in school environment; however, from the point of view of communicative competence development the organization of the pedagogical process restricts development. It is concluded that school environment shall be more open, it is necessary to implement initially a constant partial, but later incomplete inclusion model, which in the future could turn into a constant completely inclusive model, in cooperation with other educational establishments, non-governmental organizations, etc. and involving new communication partners (*Малофеев & Шматко, 2008*). The communicate competence of adolescents with language disorders will develop if the following regularities are observed:

- provided interaction addictive processes to enrich positive experience according to the interests, needs and various development aspects of the adolescents' age group (*Anderson, 2004, Dewey, 1998/1938, Geidžs & Berliners, 1999, Jessor, 1992, Reңge, 2002, Rickheit et al., 2008, Tomasello, 2003, Виготский, 1999, Крайг, Г& Бокум Д., 2008, Леонтьев, 1997, etc.*);
- adolescents with language disorders receive systematic and continuous support to increase the information quality in the learning process and extracurricular activities according to the kind of language disorders and their consequences (*Bara et al., 2001, Cirrin & Gillam, 2008, Dodwell & Bavin, 2008, Miltiņa, 2005, Reed, 2004, Rickheit et al., 2008, Tūbele, 2008, 2004, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Игнатъева, 2005, Сивкова, 2008, Трофимова, 2006, etc.*).

Chapter 2 of the doctoral thesis “Didactic Model for Development of Communicative Competence of Adolescents with Language Disorders” includes three subchapters. In Chapter 2 there is characterized the essence and

structure of the communicative competence development model for adolescents with language disorders, provided description of the didactic approach, worked out and described criteria and indicators for the evaluation of communicative competence of adolescents with language disorders.

Subchapter 2.1 “Essence and General structure of the Communicative Competence Model” is based on the cognitions about the adolescents’ age group (*Gudjons, 1998, Jessor, 1992, Piažē, 2002, Rice & Dolgin, 2010, Svence, 1999, Вузотский, 1999, etc.*), language disorders and the secondary disturbances caused by them (*Miltiņa, 2005, Smita & Strika, 1998, Tūbele, 2008, 2006, 2004, 2002, Бородулина, 2004, Варнке, 2001, Корнев, 2001, Трофимова, 2006, Шилова, 2005, etc.*) successful communication (*Agejevs, 2005, Garleja, 2003, Но, 2008, Lintz, 2008, etc.*). Analysing the cooperation of teachers in a basic boarding school to provide support to adolescents with language disorders and personal experience within the doctoral research there is offered a didactic model for development of communicative competence of adolescents with language disorders, where the main components are **communication partners, information, context and experience** (*see Fig.3.*).

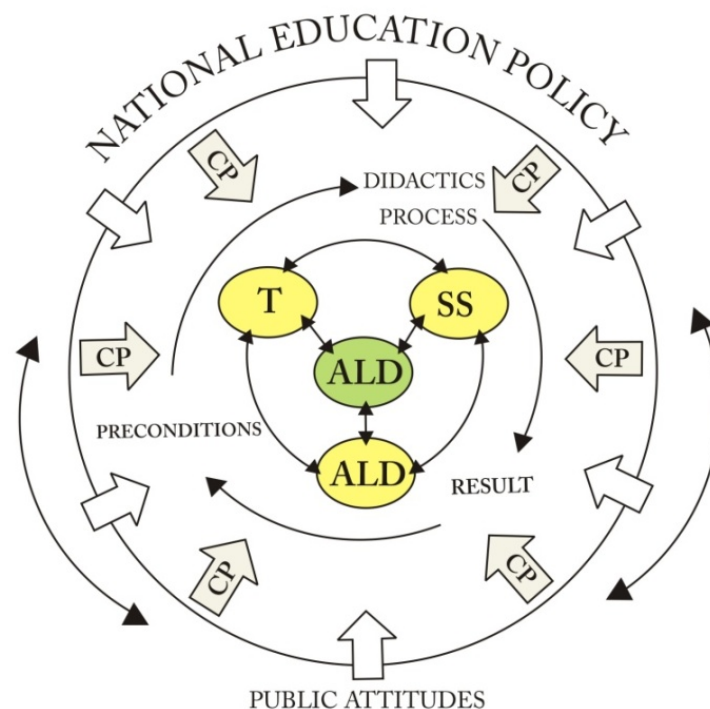

Fig. 3 The model of developing communicative competence among ALD

A communication partner (in the model both PVT and KP) simultaneously gives and receives information, is the initiator of information exchange and leader in communication.

In the offered model communication takes place on two levels: in a narrow scope or microenvironment and in a wide scope or macro environment. Adolescents with language disorders acquire communicative experience, which can be viewed in two aspects – a subjective aspect relating to the inner state of adolescents with language disorders and an objective aspect forming under the influence of environment. Further development is focused on the interaction between internal and external conditions.

In the aspect of the doctoral thesis the basic boarding school is considered to be microenvironment where the communication partner is another adolescent with language disorders, a teacher, an employee of support staff (speech therapist, psychologist, social pedagogue). It is the environment where there is organized planned pedagogical work for language correction, improvement of communicative, linguistic and socio-cultural experience and multilateral personality development. This environment ensures acquisition of basic communication skills because the real scope of communication partners is limited. It is needed to attract new communication partners to acquire communicative competence. There shall be created conditions for communication in macro environment.

In macro environment in extracurricular activities there are involved new communication partners. Adolescents with language disorders develop communication skills acquired in microenvironment. New experience is significant – evaluation of a communication partner and context, structuring of information, choice of a strategy and a channel according to the aim and partner of communication.

The development of communicative competence is continuous, cyclical characterizing the transition of action to a higher level. Z.Čehlova (2002) considers the development of action from the reproductive level to the productive level to be the main trend of the development of the pedagogical process (see Fig.4).

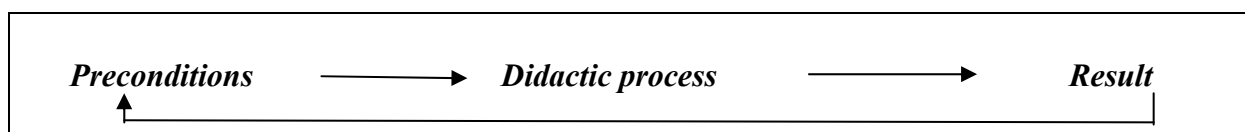

Fig. 4 Cycle of communicative competence

Preconditions are significant for the development of communicative competence. They can be subjective and objective. Subjective preconditions: self-respect, motivation, self-control, need for communication self-evaluation, need for self-actualization, prior communicative experience, linguistic and socio-cultural competence of an adolescent with language disorders. Objective preconditions: teacher's attitude, classmates' attitude, learning environment, continuous and systematic assistance in acquisition, consolidation and

maintenance of new skills included into competence until they become sustainable. In the pedagogical process there is reached a result – changes in the adolescent with language disorders, thus the pedagogical process for the development of communicative competence is a subject-oriented activity.

In the didactic model for the development of communicative competence of adolescents with language disorders:

- the process of acquiring communicative competence is an active process when action is an individual's activity oriented towards something induced by some motive. Definite emotional experience is always related to action determined by the satisfaction of the need inducing action;
- acquisition of the elements – linguistic, discourse, pragmatic, strategic and socio-cultural – within the content of the Latvian language facilitates the improvement of the quality of information included into communication and raises the self-assurance of an adolescent with language disorders as a communication partner;
- communicative competence is developed in various ways, besides, the development of the elements included into it is possible both in an oral and written form paying special attention to interaction;
- teacher's support in the development of communicative competence is provided depending on the experience of adolescents with language disorders;
- special methods and techniques (division of material into smaller units, individual pace, long-term tests, collaboration, etc.) facilitate systematic and continuous assistance to adolescents with language disorders ensuring acquisition of skills needed for communicative competence, their maintenance until they become stable;
- overcoming communicative barriers and enriching experience there are ensured the opportunities to apply the acquired knowledge and skills in macro environment.

The author considers that a planned pedagogical process where actions take place both in microenvironment and macro environment and where new social roles are acquired corresponding to the need of adolescents with language disorders for communication in various situations facilitates the development of communicative competence.

Subchapter 2.2 “Didactic Approach to Model Introduction” describes pedagogical activities, methods and means needed for construction and management of the pedagogical process. It is concluded that the development of communicative competence of adolescents with language disorders is possible both in an oral and written form paying special attention to interaction and providing them continuous pedagogical assistance systematized by small tasks oriented towards the approximate development zone and facilitating formation of new characteristics needed for successful communication and their

stabilization. Only a united pedagogical process, when lessons and extracurricular activities have similar aims and tasks, ensures optimal conditions for the development of communicative competence of adolescents with language disorders at a basic boarding school, facilitates their preparation for communication in other contexts with various communication partners.

Subchapter 2.3 “Criteria and Indicators for Evaluation of Communicative Competence Development” deals with communicative competence of adolescents with language disorders basing on the cognitions of various authors about communicative competence (*Canale & Swain, 1980, Maslo, & Tilla, 2005, Кудряшова, 2007, etc.*) and its evaluation (*Lee, 1979, Rickheit et al., 2008, Ruben & Kealey, 1979, Spitzberg, 2000, Wiserman, 2001*), components needed for effective communication of adolescents with language disorders in order to put forward the following criteria for evaluation of communicative competence of adolescents with language disorders:

- ***awareness of oneself as a communication partner***(*includes personal features, self-evaluation, self-control, empathy, tolerance, wish to start communication, cooperation*). Adolescents with language disorders shall be ready to start cooperation being aware of oneself as a communication partner because communicative competence develops only in joint action where it is essential to understand a person as a communication partner, but it is possible just accumulating experience (*Tomasello, 2003*).Decoding includes models making a link between interaction and situation, including recognition of other persons’ feelings basing on empathy, tolerance, experience and conclusions (*Rickheit et al., 2008*);
- ***exchange of information***(*includes the ability to code and decode information in various situations in an oral form and a written form and the ability to gain information from various sources, the level of these skills increases when experience increases*). Processing information is a key component of every communication (*Rickheit et al., 2008*), it includes various purposeful activities (includes aims, their implementation plans and behaviour) and is oriented towards influencing a communication partner (*Bara et al., 2001*).

The indicators of the criteria describing the communicative competence of adolescents with language disorders follow from it. The indicators of the criterion “awareness of oneself as a communication partner” are self-awareness, cooperation, responsibility, tolerance, empathy. The indicators of the criterion: “exchange of information” are the skill to express oneself orally and in a written form, computer skills, information retrieval skills, ability to express one’s opinion.

Exploring the needs of adolescents with language disorders the didactic model of communicative competence development is implemented in a purposeful activity cyclically and dynamically. The basis is pupils’ activity after

getting aware of information exchange and oneself as a communication partner. Activity is the intensity of action described by significant features of action: deprecatory, passive presence, situational activity, activity in well-known environment, stable activity. Activity indicates the level of communicative competence – the higher intensity of activity, the higher level of communicative competence.

The author distinguishes two main criteria; each of them is described by several indicators. The main components of successful communication are considered to be communication partners and information. They are emphasized as evaluation criteria. Such components as a channel, context and experience are not distinguished as criteria. The author considers that these three components are subjected to the quality characteristics of adolescents with language disorders as communication partners and information exchange because, for example, the level of understanding about communication environment determine the quality of both communication partners and information exchange, just as along with increase of communication experience the quality of communication partners and information exchange changes, etc. Thus these components are included into indicators.

Acquisition and evaluation of new communicative experience create further opportunities for its enrichment, modifies preconditions, especially subjective ones because changes have occurred in motivation, attitude, knowledge, etc. The cycle starts anew. It is an on-going process, competence improves lifelong. It is development in didactic understanding, where it is defined as “a category of validity (real opportunities), means (developed features are a topical means for reaching the aim), aim (in a reachable didactic process) and result (really reached)” (Žogla, 2001, 102).

The analysis of literature about learning as formation of experience and background of development (Andersone, 2007, Dewey, 1998/1938, Jarvis & Holford & Griffin, 2003, Montagnes, 2001, Piažē, 1994, Zimmerman, 2002, Žogla, 2001, Williams, 1995, 1989, Брунер, 1977, Виготский, 1999, Леонтьев, 1975, Рубинштейн, 1999, etc.), significance of appropriate teaching methods and techniques in reaching the aims of learning and development put forward (Andersone, 2007, Ivarsson – Jansson & Cooper, 2009, Malouff & Rooke, 2008, Novak, 2002, Гладченкова, 2002, etc.), synergy between the learning process at lessons and extracurricular activities (Caldwell & Smith 2005, Carrol & Purdie, 2007, Kaufman & Gabler, 2004, Mahoney, 2000, Moriana et al., 2006, Pimapunsri et al., 2010), evaluation of communicative competence (Lee, 1979, Rickheit et al., 2008, Ruben & Kealey, 1979, Spitzberg, 2000, Wiserman, 2001) let conclude that the effectiveness of introducing a didactic model of communicative competence development of adolescents with language disorders shall be insured by:

- a united, planned and purposefully organized pedagogical process ensuring conditions for adolescents with language disorders feel

necessity to develop their communicative competence independently, gain experience of applying one's knowledge and skills in various communicative situations increasing the number of communication partners both in real and virtual environment;

- in compliance with the needs of adolescents with language disorders there is worked out an evaluation system where according to the evaluation criteria and their indicators there is determined the activity of adolescents with language disorders after exchanging information and getting aware of oneself as a communication partner. Significant characteristics of activity: deprecatory, passive presence, situational activity, activity in well-known environment, stable activity. Increase of activity intensity of adolescents with language disorders proves the effectiveness of the offered model of communicative competence development;
- complex and continuous assistance on the reached level of communicative competence development and purposeful assistance to create characteristics of a corresponding qualitatively new activity level, systematic maintenance of conditions for active communicative activities and enrichment of experience in microenvironment and macro environment.

Chapter 3 of the doctoral thesis “Effectiveness of the Model for Development of Communicative Competence of Adolescents with Language Disorders” includes 4 subchapters. Chapter 3 describes the empirical research.

Subchapter 3.1 “Methodology of Empirical Research: Kind of Research, Base, Sample, Methods and Procedure” describes the kind of research, methodology of qualitative and quantitative research, sample of the empirical research.

Subchapter 3.2 “Interaction of Information Exchange and Awareness of Oneself as a Communication Partner in the Process of Communicative Competence Development of Adolescents with Language Disorders” is focused on the comparative analysis of the results of three measurements of the samples of adolescents with language disorders and the samples of experts questionnaires (by SPSS 17.0), triangulation of results.

Subchapter 3.3 “Dynamics of Communicative Competence Development of Adolescents with Language Disorders during Approbation of the Communicative Competence Development Model” deals with the analysis of the results gained in 3 measurements using Wilcoxon and Friedman test.

Subchapter 3.4 “Analysis of Creative Works of Adolescents with Language Disorders by AQUAD 6” determines the usage frequency of meta codes and multiple codes and their correlations. The results gained by AQUAD 6 are triangulated with the results gained by SPSS 17.0. In order to generalize the results of the qualitative analysis they are processed by SPSS software.

THESES FOR DEFENCE

The following these are put forward for defence:

1. In a purposefully organized pedagogical activity identifying the needs of adolescents with language disorders the didactic model of communicative competence development is implemented cyclically and dynamically and it is based on the activity of adolescents with language disorders after information exchange and awareness of oneself as a communication partner. Significant characteristics of activity: deprecatory, passive presence, situational activity, activity in well-known environment, stable activity.
2. Complex assistance on the reached level of communicative competence development and purposeful assistance to create characteristics of a corresponding qualitatively new activity level, systematic maintenance of conditions for active communicative activities and enrichment of experience in microenvironment and macro environment prepare adolescents with language disorders for successful communication in unknown contexts.
3. The support provided to adolescents with language disorders is characterized by regularity and continuity, change of methods during pupils' sickness. It ensures maintenance of regular assistance to form stable communicative competence.

CONCLUSIONS

The approbation of the didactic model of communicative competence development and the obtained results of the empirical research let conclude that:

1. In the pedagogical process the development of communicative competence is implemented in various ways. The development of the elements included into communicative competence (linguistic, discourse, pragmatic, strategic, socio-cultural) is possible both in oral and written forms paying special attention to interaction between pupils themselves and broadening the range of communication partners;
2. The development of communicative competence of adolescents with language disorders is influenced by such factors as the time of starting

complex correction, conclusion of a speech therapist, additional diagnoses, family status (proved by the results of Kruskal-Wallis H test), regular assistance systematized by small tasks oriented to the approximate development zone and facilitating formation of new features needed for successful communication and their stabilization;

3. The created didactic model of communicative competence development facilitates the development of communicative competence of adolescents with language disorders. It is proved by data analysis using software SPSS 17.0 and AQUAD 6:
 - the results of Friedman test prove that there are significant differences between the criteria “awareness of oneself as a communication partner” and “information exchange” ($p=0.000$). The indicators “self-feeling” and “tolerance” have very significant differences ($p=0.004$), other indicators have maximally significant differences ($p\leq 0.001$);
 - the results of Wilcoxon test prove that there are maximally significant differences between the indicators: “cooperation”, “responsibility”, “writing skills”, “computer skills”, “information gathering skills”, “ability to express one’s opinion”, other indicators have statistically very significant differences;
 - analysis of creative works of adolescents with language disorders by AQUAD 6 proves the increase of the frequency of using meta codes and multiple codes. The processing of the obtained results by SPSS 17.0 to generalize them proves maximally significant difference ($p\leq 0.001$) between meta codes in the beginning and in the end of the research. Significant differences are observed for three indicators: tolerance ($p=0.022$), writing skills ($p=0.019$) and ability to express one’s opinion ($p=0.021$).

The validity and credibility of measurements obtained in the empirical part are ensured by the application of qualitative and quantitative research methods in the long-run and triangulation of the obtained results.

Basing on the data obtained in the empirical research and their analysis an affirmative answer can be given to the research question of the doctoral thesis – if the didactic model of communicative competence development, which broadens communicative activities of pupils in a basic boarding school of speech therapy in the learning process, extracurricular activities and out-of-school situations, facilitates the development of communicative competence of adolescents with language disorders: the created didactic model of communicative competence development facilitates the development of communicative competence of adolescents with language disorders; however, in order to ensure its effectiveness more completely parents’ support and qualitative medical rehabilitation in case of more serious additional diagnoses are needed.

RECOMMENDATIONS AND SUGGESTIONS

In order to understand more completely what difficulties adolescents with language disorders face in the learning process and communicative activities the author of the doctoral thesis suggests teachers to have close cooperation with a speech therapist in the basic school period and organizing the pedagogical process not to lower the requirements put forward to these adolescents due to their disorders, but offer a longer period to complete these tasks, divide extensive material into smaller units, help adolescents with language disorders acquire appropriate learning techniques (using stickers, underlining the main idea, etc.).

The didactic model of communicative competence development created and tested during the research, didactic approach to introduce it can be used in work with adolescents having language disorders not only under conditions of a basic boarding school, but also general educational establishment. It can also be applied in work with pupils having special needs which have been the basis of secondary communication disorders.

Within the doctoral thesis there is researched the development of communicative competence of adolescents with language disorders implementing the principles of the didactic model of communicative competence development under conditions of a basic boarding school. As the data obtained in the empirical research showed significant differences in SPSS 17.0 depending on the additional diagnoses and family, it indicates in the evaluations of criteria and indicators that the model needs to be improved. It causes necessity to conduct interdisciplinary researches (pedagogical, psychological, social, medical) which would let more precisely understand the impact of additional diagnoses and parents' attitude on the development of communicative competence and basing on them compensatory mechanisms shall be developed to facilitate the development of communicative competence of adolescents with language disorders.

One more field of further researches could be related to the evaluation of communicative competence using definite criteria and indicators for the pupils of general educational establishments who due to various reasons (belonging to a risk family, excluded by peers, belonging to a minority family and outside school communicates in another language, etc.) could be communication disorders. The approbation of the didactic model for communicative competence development working with these pupils would let broaden the limits of the research, improve the model and generalize for application in various pedagogical situations.

APPROBATION OF RESEARCH RESULTS

The research results were presented in the following international conferences:

1. 25.-26.May, 2012. International Scientific Conference „Society, Integration, Education” at Rezekne Higher Education Institution, Latvia.
2. 16.-18.April, 2012. The International Conference on Special Education ICOSE 2010 in Kyrenia, Cyprus.
3. 25.–27. March, 2010. 5th International Scientific Conference „Theory for Practice in the Education of Contemporary Society” at Riga Teacher Training and Educational Management Academy, Latvia.
4. 19.-20.February, 2010. International Scientific Conference „Society, Integration, Education” at Rezekne Higher Education Institution, Latvia.
5. 4. December, 2009. International Scientific Conference „Socialpedagogy: socially pedagogical aspect of interaction between education and social environment” at Liepājas University.
27.-28.February, 2009. International Scientific Conference „Society, Integration, Education” at Rezekne Higher Education Institution, Latvia.
6. 23.-24. September, 2011. International scientific seminar “Education and health protection”, I.Kant Baltic Federal University, Kaliningrad.

Publications:

Ušča S. Evaluation Criteria and Indicators of Communicative Competence of Adolescents with Language Disorders. *Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference May, 25th-26th, 2012.* Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, pp. 234.-243. ISSN 1691 - 5887. **Included in Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference database** <http://www.isiwebofknowledge.com/>

Usca, S., Prudnikova, I., Lubkina, V. (2012). Pupils of special education needs within appropriate environment. *Education Reform in Comprehensive School: Education Content Research and Implementation Problems. The collection of scientific papers, 2011.* Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, pp. 76.-87. ISSN 1691 – 5895. **Included in EBSCO database: Education Research Complete index** <http://www.ebscohost.com/>.

Łubkina, V., Danilāne, L., Ušča, S. (2012). The experience of Latvia in integration of consumer education issues into native language curriculum. *Beyond Consumption Pathways to Responsible Living. 2nd PERL International*

Conference. *Book of Abstracts.* http://www.aloenk.tu-berlin.de/fileadmin/fg165/Book_of_Abstracts_2012_-_master_IV.pdf.

Usca S., Korniljevs I., Lubkina V. (2011). Health and Education Problems of Children and Youth with Disabilities in Latvia. *Social Welfare. Interdisciplinary Approach, Volume 1(2)*. Shauliai University, Lithuania & Open International University, Ukraine, 93.-105. pp. **Included in EBSCO Academic Search Complete database.**

Prudnikova I., Ušča S., Patapova I. (2011). Rendering of help to pupils of special and particular needs at Latvia education system. *Procedia - Social and Behavioral Sciences. Volume 12*, pp. 383-392. ISSN 1877-0428. **Included in SCOPUS database <http://www.sciencedirect.com/science/journal/18770428>**

Prudnikova I., Ušča S. (2011). The Role of Informational Technology for the Improvement of Language and Social Skills of Students with Special Needs in Inclusive School environments. *Proceedings of the 52nd International Scientific Conference of Daugavpils University*. Daugavpils, DU „Saule”, pp. 671. – 678. ISBN 978 – 9984 – 14 – 521 - 1

Ušča S., Vīgante, R. (2010). Encouragement of the Adolescent Having Language Interference during the Lessons of Native Language. *Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference February 19th-20th, 2010*. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, pp. 374.-381. ISSN 1691 - 5887. **Included in Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference database <http://www.isiwebofknowledge.com/>**

Prudnikova I., Ušča S., Patapova I. (2010). Rendering of Help to Pupils of Special and Particular Needs at Latvia Education System. *International Conference on Education and Educational Psychology ICEEPSY. Abstracts*. The International Centre for the Registration of Serial publications, in Paris. pp.45 - 46. ISSN 1986 – 3020 *Pieejams: <http://www.iceepsy.org/admin/files/iceepsy%20abstract%20book%202010.pdf>*

Prudnikova I., Ušča S., Vīgante R. (2010). Assessment of the Experience Present in Latvia, from the Viewpoint of the Values Expressed by Inclusive Education. *Education Reform in Comprehensive School: Education Content Research and Implementation Problems. The collection of scientific papers*. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, pp. 63.-74.lpp. ISSN 1691 - 5895 **Included in EBSCO database: Education Research Complete index <http://www.ebscohost.com/>**

Usca S., Patapova I., Lubkina V. (2010). Computer Usage for Successful Organizing of Self-realisation of Social Risk Group Pupils. *Active Learning Methods and New Technology in Adult Education*. Poland, University of Economic and Administration in Bytom, pp. 94 – 103. ISBN 978-83-88587-38-2.

Usca S., Lubkina V. (2010). Adolescent with Language Impairment Socialization Problems in Latvia. *Pedagogical Technologies in Socialization*

and Resocialization of Society. Rezekne Higher Education institution, Volume 1, 2010, 94 – 106 p. ISSN 1691 – 5909

Ušča S., Prudņikova I., Lubkina V. (2010). Computer as medium for the development of language and social skills of the pupils of special needs. *The International Conference on Special Education ICOSE 2010 Kyrenia on the Island of Cyprus. Abstract Book*.

Ušča S. (2010). Prerequisites for Further Development of Communication Skills of Adolescents with Language Disorders in Elementary School. *5th International Scientific Conference. Theory for Practice in the Education of Contemporary Society. Scientific Articles and Conference Proceedings*. R., PRIVA, pp. 348.-354. ISBN 978 – 9934 – 8060 – 5 – 6 Pieejams http://www.rpiva.lv/pdf/5_starpt_zin_konf.pdf

Prudņikova I., Ušča S. (2010). The Role of Informational Technology for the Improvement of Language and Social Skills of Students with Special Needs in Inclusive School environments. *Proceedings of the 52nd International Scientific Conference of Daugavpils University. Abstract book (disk)*. Daugavpils, Daugavpils Universitāte, p. 236.

Ušča S., Tūbele S. (2009). Teenagers with Language Deficiencies in Elementary School. *Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference February 27th-28th, 2009*. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, 517.-523. ISSN 1691 - 5887. **Included in Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings database** <http://www.isiwebofknowledge.com/>.

Ušča S. (2007). The role of Language in self-realization of Students of Special School. *Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference February 23th-24th, 2007*. Rēzekne, Rēzeknes Augstskola, pp. 517.-523. ISSN 1691 - 5887. **Included in Thomson Reuters Web of Knowledge ISI Conference Proceedings database** <http://www.isiwebofknowledge.com/>.

GRATITUDES

I express my gratitude to the supervisor of the doctoral thesis Dr.paed., professor V.Ļubkina for utmost support, constructive advices, inspiration and assistance in developing the doctoral thesis.

I am grateful to the pre-defence reviewers Dr.habil.paed., prof. I.Žogla and Dr.soc. psych. L. Brokāne for reviewing the doctoral thesis and valuable recommendations to improve the quality of the doctoral thesis.

I also express my gratitude to the staff of ESF project “Support for Implementation of Doctoral Study Programmes at Rezekne Higher Education Institution” (Agreement No. 2009/0161/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/007) for

the opportunity to receive financial support for research activities during the development of the doctoral thesis.

I am thankful to Dr.paed., assoc. professor Sarmīte Tūbele and Dr.paed. Rasma Vīgante for encouragement and valuable advices at the initial stage of developing the doctoral thesis.

I am grateful for the opportunities to get acquainted with German experience working with persons having special needs and meaningful discussions to the professor of Dortmund University PhD H. Biermann.

I am grateful director of Rezekne Logopedical Boarding School R.Zommere for understanding and support .

I am thankful to Dr.paed. T.Pīgozne for great ideas during elaboration of the doctoral thesis and L.Priedeslaipa – for assistance in the visual layout of the doctoral thesis, for support – A.Štikane.

I am grateful to my family for understanding, endurance and support during the whole process of elaboration of the Doctoral Thesis.